

Hypotéza dvojkomorové mysli Juliana Jaynese

Bakalářská práce

Studijní program:

B6101 Filozofie

Studijní obor:

Filozofie humanitních věd

Autor práce:

Jana Hlůže

Vedoucí práce:

Mgr. Vít Bartoš, Ph.D.

Katedra filosofie

Zadání bakalářské práce

Hypotéza dvojkomorové mysli Juliana Jaynese

Jméno a příjmení: **Jana Hlůže**
Osobní číslo: P16000153
Studijní program: B6101 Filozofie
Studijní obor: Filozofie humanitních věd
Zadávající katedra: Katedra filosofie
Akademický rok: **2018/2019**

Zásady pro vypracování:

Bakalářská práce Jany Dlabolové popíše, interpretuje a vysvětlí koncepci tzv. „dvojkomorové mysli“ Juliana Jaynese. Tato hypotéza bude konfrontována s hypotézou Stevena Mithena o mladopaleolitické struktuře lidské mysli a jejím vývoji. Studentka se rovněž pokusí na základě starověkých mýtů a eposů falzifikovat Jaynesovu hypotézu. V průběhu vypracování textu se studentka bude řídit pokyny vedoucího.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

Mithen, S., Konec doby ledové. BB art, Praha 2006, ISBN 80-7341-768-5.
Jaynes, J., The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind. A Mariner Book, Boston – New York 2000, ISBN 0-618-05707-2.
Lewis-Williams, D., Mysl v jeskyni. Academia, Praha 2007, ISBN 978-80-200-1518-1.
Ingram, J., Divadlo mysli: pohled za oponu vědomí. Dybbuk, Praha 2010, ISBN 978-80-7438-028-0.
Humphrey, N., Prach duše. Dybbuk, Praha 2012, ISBN 978-80-7438-072-3.

Vedoucí práce: Mgr. Vít Bartoš, Ph.D.
Katedra filosofie

Datum zadání práce: 30. listopadu 2018
Předpokládaný termín odevzdání: 10. prosince 2019

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 11. prosince 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

16. září 2021

Jana Hlůže

Poděkování:

Tímto bych chtěla poděkovat Mgr. Vítu Bartošovi, Ph.D. Za odborné vedení a laskavé konzultace.

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá hypotézou dvojkomorové mysli Juliana Jaynese. V úvodu práce je čtenář uveden do problematiky a seznámí se s autorem hypotézy. Je zde vysvětleno, jak zapadá Jaynesova teorie do dnešních poznatků o neurobiologii a psychologii člověka a jakých metod se používá k retrospektivnímu zkoumání mysli našich předků. Dále jsou v práci popsány obecné vlastnosti vědomí dnešního člověka a také je zde vysvětlena hypotéza Stevena Mithena o mladopaleolitické struktuře mysli. Dále je zde popsán vliv jazyka na vědomí, po vzoru hypotézy Juliana Jaynese. V závěru se objevuje část věnovaná dějinám myšlení z hlediska dvojkomorovosti. Mimo jiné je zde rozebrána i část textu Iliady, podle knihy „The Origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind“.

Klíčová slova:

Julian Jaynes, vědomí, bikamerální mysl, paleopsychologie, neurobiologie, introspekce

Anotation:

The bachelor's thesis deals with the hypothesis of Julian Jaynes's bicameral mind. Introduction acquaints the reader with the issue and the author of the hypothesis. The manner is explained of how Jaynes's theory engages with contemporary findings in the area of human neurobiology and psychology, and which methods are used for retrospective examination of our predecessors' minds. Furthermore, the thesis describes general features of consciousness of a contemporary person, and also the hypothesis of Steven Mithen about the lower palaeolithic mind structure is explained. Consequently, the influence of language on consciousness related to Julian Jaynes's hypothesis is described. Conclusion is dedicated to the history of thinking with respect to the bicameral mind. Besides other, part of "Illias" is analysed according to the book "The Origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind."

Key words:

Julian Jaynes, consciousness, bicameral mind, paleopsychology, neurobiology, introspection

Obsah

1 Úvod.....	9
2 Julian Jaynes.....	11
2.1 Kdo je Julian Jaynes.....	11
2.2 Jaynesova teorie.....	12
3 Dvojkomorovost z pohledu psychologie a neurologie.....	13
4 Schizofrenie.....	15
5 Paleopsychologie.....	16
6 O vědomí obecně.....	17
6.1 Dva typy vědomí podle Edelmana.....	17
6.2 Příběh o vlastnostech vědomí:.....	18
7 Mithenova katedrála.....	23
8 Jazyk a vědomí.....	25
8.1 Jazyk a metafory dle Jaynese.....	26
8.2 Původ jazyka dle Jaynese.....	27
9 Dějiny myšlení a dvojkomorovost – náčrt dějin myšlení z perspektivy postupného rozpadu dvojkomorovosti.....	30
9.1 Antika.....	31
9.2 Dvojkomorovost v Iliadě.....	33
9.3 Středověk.....	36
9.4 Novověk.....	37
9.5 Případ Descartes.....	38
9.6 Případ Hume.....	40
10 Závěr.....	43
11 Seznam použitých zdrojů.....	44

1 Úvod

Pojďme na chvíli pracovat s myšlenkou, že ne vždy jsme byli schopni takového introspektivního náhledu, jako jsme dnes. Kdybychom žili v dobách před rozkvětem starověkého Řecka, jak by vypadal náš vnitřní svět? Byli bychom schopni nahlédnout sami sebe v takové míře jako dnes? Věděli bychom, odkud se berou všechny naše myšlenky, pohnutky k činům a byli bychom schopni si svoje jednání promýšlet v dlouhodobém horizontu a na základě vnitřních morálních hodnot?

Odpověď zní, že nejspíše ne. Alespoň podle hypotézy dvojkomorovosti Juliana Jaynese. V lednu 1977 vydal Julian Jaynes svou knihu s názvem, jež by se dal volně přeložit jako „Původ vědomí v rozpadu dvojkomorové mysli“. V této knize popisuje svou teorii o tom, že vědomí není vrozené, ale že je to spíše naučený proces vystavěný na metaforickém jazyku a naučený v každé následující generaci.

Jaynes konkrétně definuje vědomí jako lidskou schopnost introspekce neboli sebe-náhledu a nejenom bytí si vědom svého prostředí. Podle Jaynese lidské vědomí podstupuje „hluboký přerod“ zhruba před 3000 lety. Tvrdí, že introspektivní vědomí není lidem vlastní od nepaměti. Ještě poměrně nedávno, lidé jednali pod vlivem „pravědomí“, které nazývá dvojkomorovou mysli. Namísto interních dialogů dvojkomoroví lidé zažívají zvukové halucinace, které řídí jejich konání (velmi podobné halucinačním příkazům, které zažívají i dnešní lidé, když „slyší hlasy“).¹

Jsme dnes už schopni plné introspekce, nebo jsme stále alespoň z části rozděleni na „dvojkomorový automat“ a vědomé já?

Takovým příkladem „automatu“ je jízda po dálnici. Kilometry míjejí a „nezaměstnaná“ mysl má možnost se zatoulat do úplně jiných končin. Promýšlíme, co si uděláme k večeři, až přijedeme domů, jak se tvářil šéf při odpolední poradě, nebo že je potřeba dát auto do servisu. Zdánlivě se nesoustředíme na cestu. Zcela automaticky přizpůsobujeme rychlost provozu, řadíme, předjíždíme. Až teprve ve chvíli, kdy začne řidič před námi nečekaně prudce brzdit, přesune se plná pozornost zase zpět na silnici a leckdy překvapeně zjistíme, že už dávno taky brzdíme. Rozdíl možná několika setin sekundy mezi akcí a uvědoměním. Ale stále tu je.²

Přijměme hypotézu, že v určitém ohledu jsme stále dvojkomoroví. V této práci budeme zkoumat stupeň rozvoje introspekce v různých epochách lidského věku, jež vede k překonání dvojkomorovosti. Mým záměrem ovšem není poskytnout komplexní rozbor a přehled všech filozofů a směrů ze zmiňovaných epoch. Pouze jako ukázkou kulturní evoluce z hlediska schopnosti

1 <http://www.julianjaynes.cz>

2 Humphrey N., Prach duše aneb Kouzlo našeho vědomí, Dybbuk, Praha 2012

introspekce vyberu jisté filosofické myšlenky, které demonstrují nový stupeň v odbourávání původní dvojkomorovosti.

2 Julian Jaynes

2.1 Kdo je Julian Jaynes

Julian Jaynes byl americký vědec zabývající se převážně psychologií. Narodil se 7. 2. 1920 v Massachusetts. Studoval na Harvardské univerzitě a postgraduální studia pak absolvoval na McGill University v Montrealu. Během druhé světové války byl nucen na několik let přerušit studia. Války se odmítl zúčastnit jakožto pacifista a nakonec strávil pár let ve vězení v Pensylvánii, kde byl zařazen na práci v nemocnici.³ Doktorát z psychologie obdržel na Yale. Kariéru působil na univerzitách Yale a Princeton, kde vyučoval psychologii. V letech 1964 až 1995 vedl velmi populární seminář o vědomí. Jaynes také spolupracoval s redakcí světově proslulého časopisu „Behavioral and Brain Science“ a byl v redakční radě časopisu „Journal of Mind and Behavior“.⁴ Kromě toho také ale strávil několik let v Anglii, kde se živil jako herec. Ve svém prvním období se zabýval zvířecím chováním a etologií. To mu poskytlo dobrý základ pro pozdější zkoumání lidského vědomí.

Později se už zabýval pouze problémem vědomí. Kniha *The Origin of Consciousness in the Break Down of the Bicameral Mind* vyšla v roce 1976 a o dva roky později byla nominována na National Book Award. Úryvky z ní byly otištěny v mnoha amerických i kanadských renomovaných časopisech, zabývajících se psychologií (například v *Psychology Today*, *The History of Ideas, Behavioral and Brain Sciences*, nebo v *Canadian Psychology*). Jaynes tvrdil, že vědomí je naučený proces na základě metaforického jazyka. Zemřel roku 1997 na následky mrtvice.⁵

Krátce po Jaynesově smrti byla založena Julian Jaynes Society. Vědecká společnost a nakladatelství, které se soustředí na zkoumání teorie původu vědomí a dvojkomorové mysli Juliana Jaynese a témat spojených s touto teorií. „Hlavní náplní práce této společnosti je podporovat diskuzi a lépe porozumět životu, práci, teoriím Juliana Jaynese a jejich důsledkům, obecně tématu vědomí a významu sluchových halucinací na lidské zážitky.“⁶

Společnost se nyní mimo jiné věnuje i vydávání CD s nahrávkami Jaynesových přednášek, newsletteru *Jaynesian* a organizování *The Julian Jaynes Society Conference on Consciousness and Bicameral Studies*.

Ze slavných osobností, které se hlásí k tomu, že je Jaynesova teorie publikovaná v knize *The Origin of Consciousness in the Break Down of the Bicameral Mind* oslovila, můžeme jmenovat například Daniela Dennetta (americký filosof), Susan Blackmore (britská spisovatelka, profesorka

3 <http://www.julianjaynes.org/about-julian-jaynes>

4 Tamtéž

5 Tamtéž

6 Tamtéž

na University of Plymouth, zabývá se hlavně memetikou) a Kena Wilbera (otce integrální teorie), Thomase B. Poseyho (angažoval se ve výzkumu zvukových halucinací) a Johna Hamiltona (klinický psycholog). Jaynesově teorii se také znovu začala věnovat pozornost při výzkumu mentálních chorob – hlavně souvisejících se zvukovými halucinacemi. Teorie bikameralismu tak ovlivnila řadu dalších odvětví. Na poli umělecké literatury jistě stojí za zmínku Terence Hawkings se svým převyprávěním Iliady tak, jako by nebyli hrdinové „dvojkomoroví“, ale vědomí. Nyní lze také na stanici HBO sledovat seriál Westworld, jenž vznikl na náměty knihy inspirované problémem bikameralismu - „The Psychology of Westworld When the Machines Go Mad“, jejímž autorem je Brian J. McViegh.

2.2 Jaynesova teorie

Jaynesova teorie se zakládá na čtyřech hlavních hypotézách:

- 1) Vědomí je naučený proces založený na metaforickém jazyku.
- 2) Před „vývojem“ vědomí existovala odlišná mentalita – založená na verbálních halucinacích označovaná pojmem bikamerální⁷ mysl.
- 3) Datování objevu vědomí je okolo konce druhého tisíciletí před Kristem v Řecku a Mezopotámii. K přechodu došlo v různých částech světa, v různých časech.
- 4) Pro dvojkomorovou mysl existuje neurologický model.⁸

Proč je teorie bikamerální mysli důležitá:

- 1) Poskytuje poměrně přesný pohled na historii lidstva.
- 2) Jaynesova definice a pochopení vědomí přináší „čistší“ objasnění problematiky, než od ostatních teoretiků a povzbuzuje k tomu, abychom se naučili hledat lepší cesty, jak rozšířit naši vlastní kapacitu vědomého myšlení a tréninku vědomého myšlení u dětí.
- 3) Vysvětluje širokou škálu zdánlivě nevysvětlitelných jevů (věštění, modly, architektura spojená se smrtí, halucinace, imaginární společníci...).
- 4) Vysvětluje původ náboženství.
- 5) Poskytuje historický kontext pro slyšení hlasů, které je nyní zachyceno v desítkách scanů mozků, které by mohly pomoci s budoucí léčbou těch, kteří trpí tím, že slyší obtěžující „imaginární“ hlasy.⁹

7 Neboli dvojkomorová

8 <http://www.julianjaynes.org/about/about-jaynes-theory/overview/>

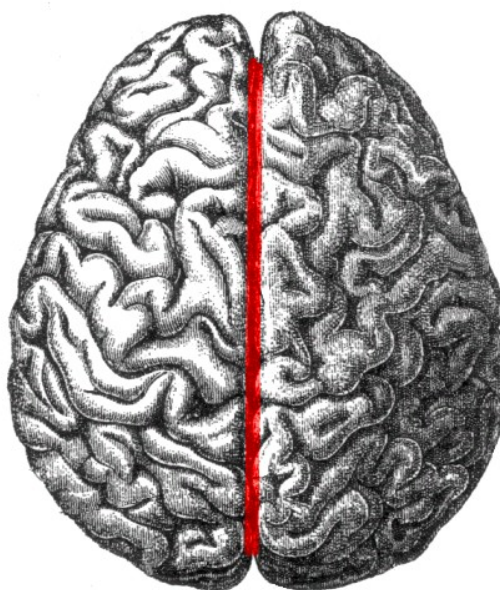
9 Tamtéž

3 Dvojkomorovost z pohledu psychologie a neurologie

Dvojkomorovost je psychologická hypotéza, která tvrdí, že lidská mysl operuje ve stavu, kdy jsou kognitivní funkce rozděleny mezi jednu část mozku, která je pověřena mluvením, a druhou, která poslouchá a podrobuje se příkazům. Termín byl zaveden Julianem Jaynesem.

Jaynes používá bikameralismus jako metaforu k popisu mentálního stavu, ve kterém zážitky a vzpomínky z pravé hemisféry jsou zvukovými halucinacemi přenášeny do levé hemisféry.

Metafora je založená na lateralizaci mozkových hemisfér – hemisféry mozku jsou lehce odlišné tvarem, strukturou, neurochemicky, ale hlavně funkčně. Pravá hemisféra je považovaná za kreativní, duchovní a dobrodružnou, kdežto levá za racionální, logickou a vědeckou. Přičemž obě části mozku spolu normálně nepřetržitě komunikují pomocí corpus calosum¹⁰ – tzv. kalózního tělíska, které obsahuje asi 200 - 300 miliónů nervových vláken.

Obrázek 1: Lateralizace hemisfér

V roce 1844 lékař Artur Ladbroke Wigan konstatoval, že kde jsou dvě hemisféry, musí být i dvě mysli.¹¹ „Wigan však zašel mnohem dál, když prohlásil, že v každé z obou hemisfér mohou klidně sídlit jiné myšlenky a přání, a přestože bývá jedna z nich dominantní (a ta méně významná se na celkovém výkonu mozku podílí jako pomocník, jenž je k ruce mistrovi), v některých případech, je-li tato dominance oslabena, může soupeření mezi hemisférami vyústit ve vznik šílenství, a že

¹⁰ Na obrázku vyznačeno červeně

¹¹ Artur Ladbroke Wigan, A View of Insanity: The Duality of the Mind, 1844, Joseph Simon, Malibu 1985

u všech duševně nemocných lze vystopovat dvě separátní linie myšlení, přičemž každá je plodem jiné hemisféry.“¹²

Dnes už víme, že při přerušení kalózního tělíska¹³ může kompletně zastat jedna hemisféra práci té druhé. Lidé s přerušeným kalózním tělískem jsou schopni žít téměř normální život.

Zajímavé ovšem je, že každá z našich hemisfér dostává lehce odlišné informace. Za normálních okolností si informace předávají a složí z nich jednotný výstup. Pokud je tělísko ale přerušené, mohou se hemisféry mezi sebou „dohadovat“. Někdy se pro tento jev používá označení „fenomén interpreta“. Levá hemisféra potřebuje dávat věcem smysl. Při pokusech dr. Gazzanigya se tak stalo, že levá hemisféra měla natolik nutkavou potřebu dát věcem smysl, až si vyfabulovala příběh, který souvisel se zdánlivě nelogickým jednáním.

Jaynesova metafora neříká, že by se od sebe hemisféry odřízly a fungovaly každá zvlášť, ale že dvojkomorová mysl je jinou zkušeností, zážitkem nevědomého mentálního schématu, kdy vůle tváří v tvář novým stimulům byla usměrněna skrze jazykový kontrolní mechanismus a zažita skrze hlasové halucinace.

12 Ingram Jay. Divadlo mysli: pohled za oponu vědomí. Praha: Dybbuk, 2010, s 203

13 Například z důvodu epilepsie

4 Schizofrenie

V rámci naší hypotézy můžeme s nadsázkou říci, že před dvěma tisíci lety byl schizofrenní úplně každý. V historických pramenech zcela chybí důkazy o vyčleňování jednotlivců jako „šílenců“ před zhroucením bikamerality.¹⁴ „Například v Iliadě nenajdeme žádnou zmínku o šílenství.“¹⁵

Pohled na schizofrenii se změnil až s rozpadem dvojkomorovosti. Dnes bychom mohli toto onemocnění vnímat jako relaps do dvojkomorového stavu mysli. Mezi hlavní symptomy schizofrenie patří zvukové a vizuální halucinace. Zvukové halucinace bývají různé intenzity, od šepotu po křik. Velmi často autoritativního rázu.

Obecně tyto halucinace nejsou pod vědomou kontrolou jednotlivce, ale jsou extrémně ovlivnitelné sugescemi z „pacientova“ okolí. Jinak řečeno – mnohé schizofrenní symptomy jsou ovlivnitelné kolektivním kognitivním imperativem stejně jako hypnóza.¹⁶ U schizofreniků ze silně religiózního prostředí, vedoucího jedince k silnému vztahu s Bohem, jsou halucinace téměř vždy spjaté s náboženskou tematikou. Přičemž sluchové halucinace nemají specificky náboženský základ, ale plní stejnou funkci, jako bikamerální mysl – vedou chování „postiženého“. Pokud jsou tyto halucinace alespoň částečně návratem do bikamerálního stavu, a ten je protikladem k běžnému vědomí, halucinaci by pak bylo možné považovat za náhradu „vědomých myšlenek“. Často je tomu tak, že halucinace se postupně vyčlení z běžných myšlenek skrze nejasný šepot, který nabírá na intenzitě. Někdy pacienti popisují pocit, jako by se myšlenky rozdělávaly. Často se zdá, že halucinace mají přístup do pacientova podvědomí a pracují s „rozšířeným“ polem vědomostí a vzpomínek, které zasazují do nových rámců a souvislostí.

Jak to, že halucinace mají často tak dramatickou, religiózní autoritu? „...halucinace jsou odvislé od toho, co jsme se naučili a zažili v dětství – v době, kdy jsme měli k bikameralitě nejbližší.“¹⁷

Ovšem jakým způsobem můžeme zkoumat mysl lidí, kteří se procházeli po světě před více než třemi tisíci lety? Jednou z vědních disciplín, která vznikla za tímto účelem, je „paleopsychologie“.¹⁸

14 Jaynes Julian, *The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind*, A Mariner Book, Boston - New York, 2000, s. 405

15 Tamtéž s. 405 – Zde se Jaynes rozchází v názoru s E. R. Doddssem.

16 Tamtéž, s. 409

17 Tamtéž, s. 410

18 Což je zatím spíše provizorní a trochu pejorativní název.

5 Paleopsychologie

Moderní archeologie nám přináší poznatky o tom, že muselo v otázce vědomí nutně dojít k nějaké výrazné změně, která se projevila hlavně celkem rychlým vznikem kultury (za jejíž znaky považujeme rituály, náboženství, obřadní zacházení s mrtvými, zdobení těla, obyčeje..., ale i hmotné artefakty). Odvětví archeologie, které se zabývá skládáním kousíčků obrazu mentálního života našich předků, se občas nazývá „paleopsychologií“.

Metodologicky nemůže být výzkum v oblasti historie vývoje naší mysli redukován na jednoduchý pozitivismus. Je potřeba uvažovat o složitějším metodologickém rámci, a proto přijmeme následující metaforu „splétání“, která pro naše účely vyhovuje více: „Podle filozofů vědy se metoda výkladu založeného na splétání mnoha různých nitek důkazů blíží běžné vědecké praxi víc než formální sekvenční ověřování hypotéz...“¹⁹ Je třeba se zabývat také neuropsychologií, primatologií, lingvistikou, filologií, antropologií, archeologií kromě technických a ekonomických stránek tehdejšího života.

Hodnota metody splétání nitek vychází hlavně z jejich dvojjakosti. Každá nitka je právě tak podpůrná, jako i omezující. Podporu hledejme v tom, že každá nitka dokáže vyvážit nesouvislost jiné nitky. Zároveň ale brání badatelům přijímat divoké, ničím nepodložené hypotézy.²⁰

Podobně jako můžeme pomocí této metody vysledovat na základě dnešních etnografických poznatků účely různých dřívějších staveb, můžeme se takto pokusit vysledovat i rámce myšlení našich předků.

Jaynesova koncepce právě splétá nitky geografie, psychologie, lingvistiky, primatologie, sociologie fungování skupin a neurologie. Julian Jaynes spojil ve své teorii mnohá odvětví. Zdá se, že pokud takto široce obsáhl různá odvětví zkoumající lidský život, je dost pravděpodobné, že teorie je dostatečně podložena vědeckými fakty, které se navzájem podpírají a potvrzují. Nicméně je nutno uvážit, že čím více oborů do našeho zkoumání zahrneme, tím více prostoru pro chyby vzniká a tím lépe se nám hledají a vybírají ty správné argumenty, které potvrzují naši tezi. A rovněž je třeba zmínit že většina nitek je nakonec pouze spekulacemi. Minimálně do objevu písma a s ním deníků, nemůžeme o mentálních procesech našich předků nic soudit s jistotou. A nakonec ani po něm ne.

19 Lewis-Williams J. David; Mysl v jeskyni; Praha Academia; s. 130

20 Tamtéž

6 O vědomí obecně

Význam slova „vědomí“ je mimořádně těžké definovat. Vědomí je výběrem duševních stavů ze široké škály potencionálních stavů za určitých historických okolností. Není univerzální, nadčasovou daností...²¹

Vědomí by se dalo charakterizovat jako myšlenky, nebo počítky, které jsou výsledkem elektrochemického procesu v mozkových závitech. Mozek a mysl se nevyvinuly ex nihilo. Z počátku je utvářely podmínky přežití, které v naší západní společnosti již neexistují. Charles Darwin tvrdil, že mezi myslí lidí a zvířat existuje plynulý přechod. Rozšíříme-li toto tvrzení i na evoluční teorii, jasně vyplyne, že i lidská mysl se nutně musela rozvíjet spolu s prostředím, ve kterém se pohybovala.

6.1 Dva typy vědomí podle Edelmana

Gerald Edelman, držitel Nobelovy ceny za imunologický výzkum, pracoval i na vysvětlení podstaty vědomí a v rámci této práce definoval dva typy vědomí.

Primární vědomí je takové vědomí, kterým disponují savci – s velkou pravděpodobností to můžeme prohlásit o šimpanzích - a někteří ptáci, u plazů jej nepředpokládá. Primární vědomí je podle Edelmana stavem, „ve kterém si uvědomujeme existenci věcí ve světě – máme mentální představy v přítomném čase. Neproází ho však žádné vědomí člověka s minulostí a budoucností.“²² (Tady vyvstává velká podobnost s tříslůžkovou duší a nepřítomností nous u zvířat.) „Závisí na zvláštním dostředivém nervovém okruhu, který vznikl jako nová složka neuroanatomie v průběhu filogeneze. Jakožto bytosti obdařené vědomím vyššího řádu zakoušíme primární vědomí jako obraz, nebo mentální představu o probíhajících kategorizovaných událostech. Primární vědomí je druhem zapamatované přítomnosti. Je omezeno na krátký paměťový interval, časový úsek, který nazývám přítomností. Postrádá jasný pojem, nebo představu o vlastním já a neumožňuje modelovat minulost, nebo budoucnost ve vztahu k tomuto obrazu.“²³

Tvorové s primární pamětí jsou sice schopni vytvářet si mentální obrazy, ne však se na ně dívat z výhodné pozice sociálně uspořádaného vlastního já.

Edelman tedy tvrdí, že to, čím se člověk odlišuje od zvířat, v otázce vědomí, je to, že lidé mají schopnost vnímat čas budoucí i minulý v současných osách, kalkulovat s těmito nepřítomnými časy a zařazovat si jejich běh nebo události do životních situací. Zároveň se v čase vymezují jako jednotka. Orientují se a odvozují od něj svoje vlastní hranice a vytváří si tak vědomí sama sebe.²⁴

21 Lewis-Williams J. David; Mysl v jeskyni; Praha Academia; s. 132

22 Tamtéž, s. 228

23 Tamtéž, s. 226

24 Tamtéž; s. 227

Vědomí vyššího řádu „se vyznačuje tím, že myslící tvor si uvědomuje své činy nebo vlastnosti. Obsahuje model osobitosti ve všech rovinách času. Je to vědomí, kterým disponujeme spolu s primárním. Jsme si vědomi toho, že máme vědomí. Co může zlomit tyranii zapamatované přítomnosti? Odpověď zní: vývoj nových forem symbolické paměti a nových systémů sloužících sociální komunikaci a přenosu. V nejvyspělejší podobě to znamená evoluci jazyka. Myšlenka, že lidé jsou jako jediní schopni vyššího vědomí souvisí s tím, že jsou také jako jediní schopni dorozumívat se pokročilým jazykem.

Vědomí vyššího řádu zahrnuje schopnost budovat si individualitu na sociálním základu, modelovat svět z hlediska minulosti i budoucnosti, schopnost přímého uvědomění. Toto se nemůže rozvinout bez symbolické paměti. Jeho nezbytným předpokladem je moderní jazyk.“²⁵

Tvrzení, že jen jazykem mohou vnitřní hlasy lidem říkat, co mají dělat, není ale přesvědčivé. Co když vnitřní hlasy nemají u všech jazykovou formu, ale třeba stačí jen obrazy. Například sny – uvědomění jazyka ve snech je většinou extrémně rušivé a aktivuje více vědomou část mysli (nejspíše skrze neokortex). Člověk se po uvědomění si přítomnosti hlasů často záhy probouzí.

Šamani sice mohou zažívat promluvy svých zvířecích rádců, ale ty nemusí být v jazykové formě. Není možné, že pochází z jiné roviny vědomí, přichází nezformulované a teprve náš mozek, právě díky své schopnosti moderního jazyka, je pracně formuluje do této podoby. Co lidé, kteří vnímají čísla jako barvy? Co lidé, kteří mají vysoce rozvinutou schopnost imaginace?

Obecně emoce náležející ke starším biologickým projevům bývá extrémně těžké expresivně vyjádřit, definovat, zasadit do rámce existence ostatních věcí.

6.2 Příběh o vlastnostech vědomí:

Asi nejpresvědčivěji popisuje onen zvláštní stav „vědomosti“ či „bytí při vědomí“ Nicholas Humphrey ve své knize „Prach duše aneb Kouzlo našeho vědomí“: „...vjem má v mnoha různých ohledech zvláštní kvality. Uvedme si ty nejmarkantnější (a buďte, prosím, na tomto místě opět shovívaví k možnostem jazyka).

- Pocit, že jste zde, přítomní a vtělení, a přitom jako byste existovali nějak odděleně od fyzického světa, kterým jste nesení.
- Pocit singularity, pocit, že ve vesmíru zaujímáte místo, k němuž nemá přístup nikdo jiný, nebo nic jiného.
- Paradoxní pocit, že žijete mimo fyzický okamžik, jakoby v určité chvíli roztaženého subjektivního času.

25 Lewis-Williams J. David; Mysl v jeskyni; Praha Academia; s. 227

- Existence kvalitativního prostoru, do něhož jste vstoupili a v němž se každý vjem tvoří skrze zvláštní medium – světlo, chuť, čich, dotek, - přičemž mezi těmito smyslovými sférami podle všeho existuje nepřeklenutelná propast.
- Podivně nezpochybnitelná povaha toho všeho – nezpochybnitelná, protože s ní lidský rozum nemůže nijak polemizovat.²⁶ Nezpochybnitelná povaha – pokud jsme ve vědomých mentálních stavech, pak vědomé mentální stavy mají tu vlastnost, že je nemůžeme zpochybnit z hlediska první osoby. Pokud něco zažívám, nikdo jiný mi nemůže říct, že to nezažívám. Jistota mentální stavy je absolutní, nemohu se splést v identifikaci mentálního stavu, jako v identifikaci externí reality.

Zkusme si několik základních vlastností vědomí demonstrovat na krátkém příběhu: Sedím na zahradě, svítí sluníčko, fouká vítr, je asi 25 °C. Všechny tyto okolnosti pociťuji skrze své tělo. Ale i způsob, jakým je pociťuji, je velice individuální. Někomu by sluneční paprsky dopadající na odhalenou pokožku nohou nemusely být tak příjemné jako mně. Jinému by se mohl zdát až moc studený vítr, který v občasných poryvech zaduje. Zatím se pohybuji v rámci vědomí ve smyslu *awareness*. Pokud bych si měla pomoci nějakým překladem slova *awareness*, nejspíš bych jej formulovala jako to, že jsem si vědoma své přítomnosti v určitý moment (ovšem nereflektovaně vědoma – např. ve smyslu Humových dojmů či percepce) a v určité situaci. To tu budeme nazývat vědomím prvního řádu dle terminologie, kterou zavedl neurovědec Gerald Edelman.

V tomto kontextu se také objevuje jeden kriticky důležitý rys vědomí. A tím je subjektivita. Alespoň pro naše účely se budeme bavit objektivně o subjektivitě vědomí. Vynechme pro tuto práci kolektivní vědomí a jeho rozšířené stavy. Všechny vjemy prožívám já a také je vyhodnocuji já.

Jsem si zcela jistá, že zatímco mně je příjemně, mému otci by bylo nesnesitelně horko. Kdyby nás pozoroval nezúčastněný vědec, mohl by právě odlišit pozice dvou osob, jejichž perspektivy nejsou metodologicky srovnatelné – 1. osobu (já) a 3. osobu (on). Mohl by změřit naši tělesnou teplotu, mohl by se nás zeptat na to, jak se cítíme, mohl by nám provést i patřičná vyšetření mozku, aby se přesvědčil o tom, jaká centra se zrovna zapojují. Ale nikdy bychom mu nemohli s opravdovou přesností sdělit, jak konkrétně daná kvalita²⁷ sami prožíváme. Ba dokonce si je nemůžeme předat ani sami mezi sebou, ač zakoušíme stejné podněty. Naše prožívání a způsob jakým zakoušíme okolní svět, jsou jedinečné a vlastní právě jenom jedné osobě, kterou jsme my sami.

26 Humphrey N., Prach duše aneb Kouzlo našeho vědomí, Dybbuk, Praha 2012, s. 71

27 Kvalita - vypovídají o pociťování vědomí, o specifických prožitcích spojených se zakoušením určité zkušenosti (svědivosti svědění, červenosti červené barvy, zkušenost světla a tmy), jsou to rysy vjemů.

Zároveň přichází z okolí spousta zvuků, které má mysl vyhodnocuje a přiřazuje jim významy. Kdákavý zvuk za plotem rozpořhybovává moje ušní kůstky, které přenášejí zvuk do mozku a ten je v mysli identifikuje jako zvukový projev slepic a dokonce automaticky vyhodnotí jejich přibližnou vzdálenost. Všechna tato data o tom, co aktuálně působí na moje tělo, podněcují moje vědomí, i když na poměrně nízké úrovni (podle Geralda M. Edelmana).

Můj mozek se jimi začne zabývat teprve ve chvíli, kdy se něco z nich změní a začne být nepříjemné. To ale neznamená, že dané podněty nevnímá a neuvědomuje si je celou dobu. Jenom nejsou natolik zajímavé a důležité, aby moje vědomí zaměstnávaly aktivně. Do té chvíle, než se něco změní a opravdu zaujme mou pozornost, funguji trochu jako automat. Ale v tu chvíli se změní vědomí z *awareness* na *consciousness*²⁸ - na reflektované vědomí, které je vědomím vědomí prvního řádu, když se stále budeme držet konstruktivního Edelmanova rozlišení.

Pojďme se na celou situaci podívat o vědomý schůdek výše. Sedím na zahradě, pod starým, košatým ořešákem. Vědomí se přesměrovává od pouhého vnímání zeleně na pozadí k uvědomění si toho, že hledím na strom a ke zkoumání jednotlivých větví. Což je příkladem dalšího charakteristického rysu vědomí: intencionality.²⁹ Ze zelené nesourodé masy v pozadí se stává objekt mého zájmu, na který začínám opravdu pohlížet a jsem si vědoma toho, že na něj hledím. Fouká vítr. A ze stromu se ozývá podivné vrzání, jak se větve ohýbají. Moje mysl se pomalu zatoulává k možnosti, že pokud zafouká moc, mohla by se vzrjící větev ulomit a upadnout. Moje mysl tedy uvažuje o možnosti a aplikuje kategorii kauzality na kontrafaktuální situaci. Těmito schopnostmi disponuje pouze vědomí druhého řádu (opět podle Geralda M. Edelmana).

Pomalou mne tato myšlenka pohlcuje a pozornost se upíná na vyobrazení scénáře „co kdyby“. Moje mysl oplývá poměrně vyvinutou schopností imaginace (na rozdíl od zvířat, což je dalším rysem lidského vědomí). Na chvíli ztrácím pojem o tom, že je krásný letní den a najednou sedím na zahradě za bouře, větev praská, odlamuje se a padá. Dopadla mi těsně k nohám a já cítím, jak mě lehce poškrábaly drobné větvičky. Zároveň mi na na nohou ulpěla vláha z listů, které jsou zmáčené deštěm. Moje tělo si pamatuje podobné pocity z jiných situací a reaguje i na pouhý výtvar mysli. Vítr, který fouká ve skutečnosti, se najednou proměnil v imaginární vichřici.

Podporuje mou fantazii a působí i na tělo. Zároveň si ovšem uvědomuji rozdíl mezi realitou a fantazií. Jsem si neustále vědoma, že zatímco se pozorností nacházím uprostřed bouře, reálně pořád sedím v tom samém zahradním lehátku. To, co se mi právě stalo, by se dalo popsat jako

28 Tedy vědomí ve smyslu vědomého zakoušení zkušeností.

29 Intencionalita - charakteristický rys vědomí „být vždy vědomím o něčem“, vztah mezi míněním a míněným i mezi slyšením a slyšeným, chtěním a chtěným atd. Víím, že se dívám na něco. Odlišení registrace (zeleně) od uvědomění si (že jde o strom).

přechod na vlnách volných asociací k bdělému snění, tedy další funkci mého vědomí, která je typickým znakem lidské mysli. Nezpochybnitelná podstata toho všeho je dalším rysem vědomí.

V tom okamžiku si vzpomínám na filozofický směr zvaný solipsismus, zastávající myšlenku, že všechno okolo nás je produktem naší mysli. Z mého vědomí vypulula tato znalost a skrze most mezi realitou a fantazií se přikradla, aby na chvíli zpochybnila autentičnost a skutečnost mého prožívání a reality.

Zároveň během toho všeho si ještě pořád, někde v koutku mysli, uvědomuji, že se blíží oběd. A já mám hlad. I to je můj mozek schopný zároveň s tím vším promýšlet. Myslí mi probleskují různé suroviny, na které mám chuť, a snažím se je zkombinovat s obsahem lednice. Vybavuji si přesně chuť a texturu rajčat³⁰ a vyhodnocuji, jestli na ně mám chuť. Zároveň jsem si docela jistá tím, že na mysl mi přichází potraviny už procezené skrze síto. Nejspíš je mozek automaticky (a teď možná opravdu bez mého vědomí) vyseletoval podle signálů těla o tom, jaké živiny mu zrovna chybí.

Z hlediska „zaměstnanosti naší mysli“ můžeme odlišit tři kategorie vědomosti. Do první spadají věci, které si sami vůbec neuvědomujeme, do této kategorie by mohly náležet všechny operace týkající se spolupráce tělo-mozek. Například mozek dostane od těla signál, že chybí nějaké živiny a podsuně vyššímu vědomí už předem pečlivě vybranou potravinu, na kterou „dostaneme chuť“. Za tím je ale spousta nevědomé práce a procesů. Musí se dešifrovat, co přesně nám schází, poté vybrat z obrovské škály tu jednu konkrétní potravinu, která pro nás obsahuje v tu chvíli nejpotřebnější prvky, samozřejmě ještě myslet na to, aby to byla potravina, kterou jíme rádi. A poté předat informaci v takové formě, aby byla vyslyšena a uposlechnuta. Jedná se samozřejmě o bazálnější životní funkce (řízení dechu, spánkových cyklů...), ale i komplexnější.

Druhou kategorií je to, co mozek vnímá, ale neuvědomuje si. Vnímám to, že na mé tělo dopadají sluneční paprsky, ale neuvědomuji si to, minimálně do té doby, než na to přenesu svou plnou pozornost.

Třetí kategorií je pak to, co mozek vnímá a zároveň si plně uvědomuje. Jako například většina introspektivních pochodů.

Všechny tyto procesy (a mnoho dalších, které si ani nejsem schopna uvědomit) se odehrávají v mé mysli současně, pouze se mění míra pozornosti, kterou jednotlivým problémům věnuji. To, jak je vnímám, mě dělá jedinečnou. Troufám si tvrdit, že na světě není nikdo, kdo by měl naprosto identické prožitky z naprosto stejné chvíle, i kdyby seděl přímo vedle mě.

30 Kvália

Tímto jsem chtěla demonstrovat, že lidské vědomí je komplexní záležitost. Zahrnuje procesy od těch nejjednodušších, které můžeme sdílet i s organismy jako jsou rostliny (vnímání fyzikálních jevů), až po složité operace. A to je jenom jedna z obvyklejších lidských myslí. Na světě existují miliony těch, které by měly z aktuální situace daleko větší prožitek. Lidské vědomí je tudíž autentickým prožitkem jáství. Vědomí je originálním nástrojem pro každého z nás a slouží k zachycení a zpracování jak existence v daném okamžiku, tak i operací s časy minulými (vzpomínka na chuť rajčete, které už jsem někdy ochutnala), tak i budoucími a i těmi souběžnými, čistě fiktivními. Zároveň dokáže kvalitně zakoušet realitu prostřednictvím kválií. Zprostředkovává nám autentické prožitky věcí samých. Je nástrojem k okoušení tohoto světa v jeho pravé podstatě pro danou jednotku. V rámci vědomí máme zároveň svobodnou volbu výběru toho, čemu budeme věnovat větší pozornost. (I když zde vyvstává otázka, na kolik jsme opravdu svobodní ve svých rozhodnutích. Analýzou tohoto problému se ovšem ve své práci zabývat nebudu.)

Vědomí si ovšem občas i samo vybírá činnosti, kterým se bude věnovat. Volně proplováme na vlnách proudu vědomí od jedné věci k druhé. V rámci zdravé (vědomé) mysli neexistují žádné násilné přechody. Pouze přesměrování pozornosti.

Tím, že o tom celém teď přemýšlím, vykonávám introspektivní činnost. Nahlíží sama sebe. Což je další schopností mého vědomí. Já se introspekci zabývám na velmi amatérské úrovni, ale například René Descartes se jí věnuje ve vší intelektuální poctivosti ve svých meditacích. Protože co jiného meditace je, než usilovná introspektivní činnost.

Přichází mi na mysl otázka, zda bych byla stejně vědomá bez schopnosti jazyka. Myslím, že i bez toho, aniž bych uměla zformulovat svoje myšlenky ve slova, bych byla schopná minimálně části svých duševních procesů, vzhledem k tomu, že nejdřív pracuji s obrazy, které teprve zpětně dešifruji a převádím do slov. Nicméně jazyk mi dává určitou osu, určuje rámec, ve kterém se mohu pohybovat ve svých interpretacích, a tím mi pomáhá udržovat i časovou kontinuitu celé své reality. Dost možná mi pomáhá i prostoupit důsledky a pochopit přesný význam mých myšlenkových obrazů. Je možné, že bez jazyka bych byla jen napůl vědomá. Nescházela by mi data, ale nástroj pro jejich interpretaci. (To, že to tak prožívám a že o tom tak přemýšlím já, ovšem neznámá, že je to správné a pravdivé a že kdokoliv jiný na světě by to měl mít stejně, což jen demonstruje další schopnost vědomí – být naprosto individuálním prvkem ve své jedinečnosti pro každého z nás.)

7 Mithenova katedrála

V knize „Mysl v jeskyni“ můžeme objevit přirovnání lidského těla k počítači (mysl zde samozřejmě zastupuje software). Edelman toto přirovnání posouvá dál a říká, že příslušníci čeledi Hominidae se podobali jednodušším počítačům, zatímco ty naše jsou již výkonnější. Zmiňuje také metaforu švýcarského armádního nože, či katedrály, jimž se dál věnuje. Steven Mithen pracuje s metaforou katedrály.

Mithen má ve středu katedrály všeobecnou inteligenci, která propojuje jednotlivé kaple. Na východní straně (budeme-li brát v potaz model křesťanských katedrál), se nachází jazyková a sociální inteligence. Na jižní technická inteligence, na severní potom přírodovědná inteligence (viz obr. na s. 19).

Dnešní člověk má podle Mithena spojovací kanál, neboli hlavní loď, jímž může libovolně procházet do různých komor. Tímto kanálem je všeobecná inteligence. Neolitický člověk touto schopností nedisponoval (nebo pouze velmi omezeně, skrze primitivní jazyk) a měl k dispozici v danou chvíli pouze jednu určitou komoru. Hodí se příklad armádního nože. V jeden okamžik můžete používat právě pouze jeden nástroj. „Během revoluce pak vandalové rozbořili zdi mezi jednotlivými kaplemi a mezi kaplemi a hlavní lodí. Inteligence se tudíž mohla přenášet z jedné kaple do druhé a hlavní loď všeobecné inteligence se zvětšila. Vandalem, který řídil tuto demolici, byl moderní jazyk.“³¹

Za velký pokrok směrem k dalšímu rozvoji nejen (sebe)vnímání lze považovat schopnost začít myslet metaforicky. Rozvoj metaforického myšlení umožnil pojmout svět, ale i člověka a tudíž i sebe sama, v úplně novém obraze. Mithen k těmto událostem přiřazuje i vznik totemismu – raného náboženství, spojeného s myšlenkou společného předka a reálného zhmotnění jeho podoby. Skupiny se začínají oddělovat, ale i kulturně lišit. Lidé začínají mít důvod tvořit umění a zanechávat po sobě artefakty. V této době by také mohlo dojít k jakémusi osamostatnění jedince, nejenom skupin. Člověk se v mysli vztahuje k vnějšímu světu, hledá podobnosti i rozdíly a na jejich základě se vymezuje sám.

Pozůstatky totemismu bychom mohli najít v dnešní době, v západním světě, hlavně na poli marketingu. Ač se zdají být různá loga obsahující podobnosti zvířat, často až dětinská, na podvědomé úrovni působí bezvadně. Ostatně proto je stále používá vysoké procento firem (hlavně v odvětví, které se nějakým způsobem týká mechaniky, nebo tam, kde jde o výkon – tedy v oblasti, která cílí na primárnější pudy).

31 Lewis-Williams J. David; Mysl v jeskyni; Praha Academia; s. 87

Mithen příměr katedrály používá i k vysvětlení vzniku umění. „Začíná seznamem čtyř kognitivních a fyzických procesů (neměly by být směřovány s inteligentními moduly):

- vizuální vyjádření představ
- klasifikace těchto zobrazení
- záměrná komunikace
- připisování významu těmto zobrazením³² (tu připisuje pouze členům řádu Hominidae, na rozdíl od předchozích tří, kterými disponují i primáti)

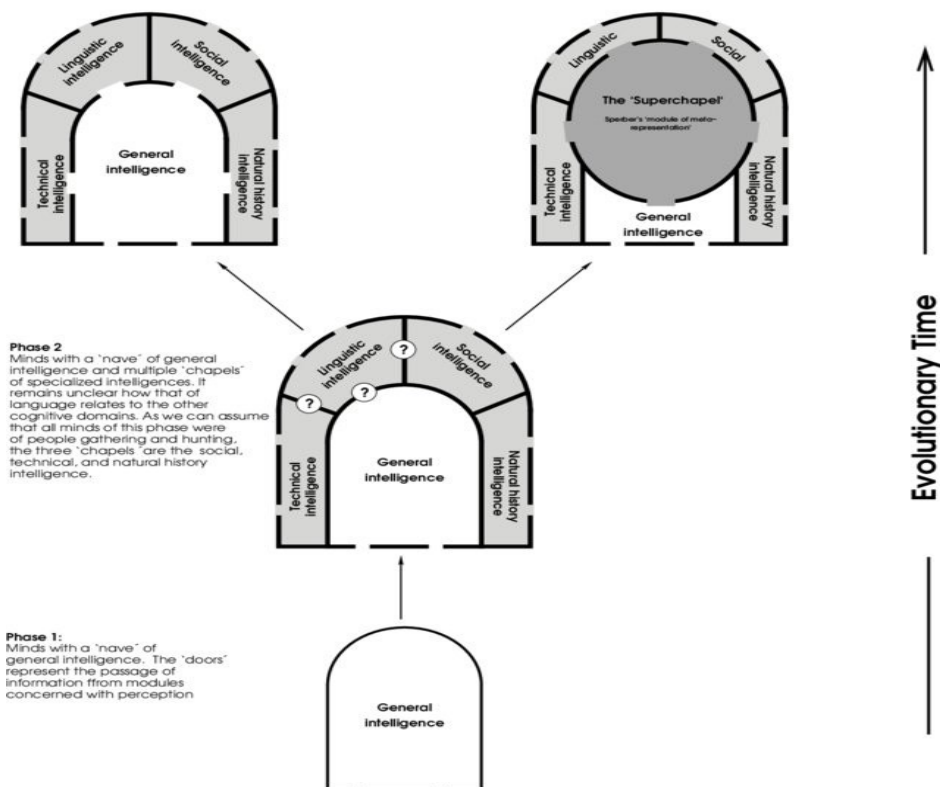
Říká, že před přechodem byly jednotlivé prvky uzavřeny v oddělených kaplích, mezi kterými neexistovaly průchody. Jedině otevřením průchodů a sdílením jednotlivých obsahů kaplí mohla vzniknout první umělecká díla.

The mind as a cathedral

N.B. These are schematic, metaphorical illustrations. They carry no implications for the spatial locations of cognitive processes within the brain

Phase 3: Two possible architectural plans for Phase 3 minds.

These represent minds of people living by hunting and gathering. For those with other lifestyles it is likely that other types of specialized intelligences will develop, although social and linguistic intelligences are likely to be universal.

Obrázek 2: Mithenova katedrála

32 Lewis-Williams J. David; Mysl v jeskyni; Praha Academia; s. 139

8 Jazyk a vědomí

Evolucí jazyka se zabývá mimo jiné obor s označením biolingvistika³³. „V současné době se nejvíce kontroverzní diskuse vede o otázce, zda jazyk vznikl náhle v důsledku spontánní mutace genů, nebo zda lze přijmout darwinovskou tezi, že evoluční procesy probíhají v malých krocích.“ „V biologii jsou náhlé skoky, jako jsou v Schrödingerově krabici v kvantové fyzice³⁴, pro vznik jazyka však nepravděpodobné“³⁵

V otázce vývoje jazyka jde o typický problém slepice - vejce. Jedná se o otázku, zda bikameralita předpokládá rozvinutý jazykový systém, či zda jej umožnila v ten moment, kdy se začala rozpadat. Mithenova katedrála nicméně tak podporuje silnou tezi o základní kognitivní funkci jazyka Juliana Jaynese v tom smyslu, že v jazyce vidí mechanismus, který „proboural stěny mezi komorami katedrály“.

Podle Juliana Jaynese se jazyk vyvinul zhruba před sedmdesáti tisíci lety. Vezmeme-li v potaz, že rod homo se po planetě pohybuje již dva miliony let, je jazyk vlastně docela novinkou. Podle Jaynese byly výrazným selektivním faktorem umožňujícím vývoj jazyka klimatické změny. Potřeba vývoje zvukových signálů, nesoucí konkrétní význam, má podle Jaynese původ v migraci člověka do severních oblastí, kde je méně světla a snížená viditelnost a tak mimická gesta, případně tělesná signalizace, nemůže fungovat jako spolehlivý dorozumívací prostředek. S migrací na sever také souvisí to, že lidé začali trávit čas v uzavřenějších, ale větších skupinách „výzkumy na primátech dokázaly, že velikost sociální skupiny u všech primátů úzce souvisí s relativní velikostí neokortexu“³⁶ a pravděpodobně vlivem zhoršení vizuálních podmínek (déletrvajících tma), trávili i více času pospolu na menším prostoru. To by nahrávalo domněnce, že se jazyk vyvinul spíše než za účelem předávání věcných informací pro „společenské konverzace“. „Lovci dávají přednost lovu ve velmi malých skupinách a často v tichosti (viz například lovecká praxe Inuitů, Smith, 1991) a při výrobě nějakého předmětu je lepší spíše použít názornou demonstraci, než verbální instrukce.“³⁷ Jaynes také navazuje na starou debatu, zda výroba nástrojů vyžaduje komplikovaný jazyk a přiklání se k názoru, že spíše ne. To by nasvědčovalo tomu, že má vývoj jazyka skutečně jinou funkci, než primární sdílení faktů o vnějším světě potřebných k přežití, ale spíš cílí na tvorbu mezilidských vztahů.

33 Biolingvistika je obor, kterým se velmi detailně zabýval Noam Chomsky - úzce propojuje mysl, mozek a jazykovou schopnost. „Úkolem biolingvistiky je taky vysvětlit vztah mezi vznikem jazyka a jeho evolucí, jeho variací a jeho počítačnou kapacitou. Biolingvistika je tudíž studium biologie a vývoje jazyka a jeho počítačnických a neurologických základů.“

34 Kosta, P. & D. Krivochen. Interfaces, Impaired Merge, and the Theory of the Frustrated Mind.,

35 Berwick K, R. G., Chomsky N. The Biolinguistic Program: The Current State of its Development. In di Sciullo,

36 Barrett, Louise, R. I. M. Dunbar, John Lycett, Evoluční psychologie člověka. Praha: Portál, 2007, s.417

37 Tamtéž, s.417

V knize „Evoluční psychologie člověka“, na které se spolupodílel Robin Dunbar, se můžeme dočíst, že důležitým rysem vývoje jazyka u člověka je i to, že „nám dovoluje si mezi sebou vyměňovat informace a názory, a tím pádem také ovlivňovat způsob myšlení jiných lidí“³⁸. Výrazný rozvoj umění by potom mohl značit i mírnou frustraci z omezené možnosti sdílení svých interních obrazů a možná i nepochopení mezi jedinci a potřebu je předat konkrétněji.

Jaynesova ústřední teze je, že "každá nová verbální úroveň doslova vytváří nové vnímání a pozornost, které vyústí v zásadní kulturní změny, které se zase odrážejí v archeologických nálezech."³⁹

Tato domněnka vede k úvaze, že jazyk určuje, jakým způsobem nazíráme na svět a formuje naše vnímání světa. To, že má jazyk konstitutivní roli při vnímání věcí, jejich kategorizaci apod., je myšlenka, kterou Jaynes sdílí s velkou částí moderní analytické filosofie a také antropologie. Jaynesův důraz je ale poněkud odlišný – jazyk podle něj není logickým rastroem, který člení okolní fakta určitým způsobem, jak se tradičně domnívají filosofové. Funguje daleko spíše analogicky k tomu, když si pes značkuje teritorium a vytváří si tak „svůj“ svět významu. Věci jazykem označené jakoby nabraly novou sadu významů relevantních pro mluvčí – zvláště s ohledem na jejich sociální a psychologické postavení či rozpoložení.

8.1 Jazyk a metafory dle Jaynese

Rozvinutý jazyk umožňuje abstraktní myšlení (tvorbu metafor, vznikají nová spojení mezi do té doby zdánlivě nesouvisejícími věcmi) a zvyšuje schopnost vnímat a soustředit se. Dává myšlení směr, uhlazuje oceán interních mentálních pochodů do klidně plynoucí řeky. Nicméně metafory by nemusely být vázány čistě na abstraktní myšlení, jak se dnes domníváme. Je tomu vlastně právě naopak. Většina metafor se vyloženě odvíjí od fyzikálních poloh těla a nejjednodušších relevantních objektů a vztahů, ve kterých se lidské bytosti nacházejí. Když například říkáme, že je něco „top“ nebo že jsme „dole“, pak tyto prostorové metafory ale vychází z hluboké tělesné a životní zkušenosti tvorů žijících v gravitačním poli, kdy pád značil nevýhodu, často i nějaké zranění, bolest. Jaynes rovněž tvrdí, že se „v ranných časech civilizace jazyk a jeho referenty šplhají od konkrétního k abstraktnímu po metaforických krůčcích...“⁴⁰, což znamená, že metafora je zcela zásadně jistým mechanismem, který umí zprostředkovat či dokonce vytvářet abstraktní schémata.

38 Barrett, Louise, R. I. M. Dunbar, John Lycett, *Evoluční psychologie člověka*. Praha: Portál, 2007, s. 417

39 Jaynes Julian, *The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind*, A Mariner Book, Boston - New York, 2000, s. 132

40 Tamtéž, s. 51.

Metafora tak není jen jazykovou ozdobou nebo vedlejší přídatnou funkcí, je naprosto základním předpokladem „vyšší“ duševní činnosti – alespoň dle Jaynese, který tak anticipoval některé výsledky zakládající práce v kognitivních vědách týkající se metafor: „Podstatou metafory je chápání a prožívání jednoho druhu věci z hlediska jiné věci... metafora vůbec není pouhou věcí jazyka, tj. pouhých slov. Chtěli bychom naproti tomu prokázat, že metaforické jsou do značné míry procesy lidského myšlení.“⁴¹

Zbývá jeden zásadní problém a zde také vidíme rozpor mezi Jaynesem a Lakoffem. Lakoff jednoznačně tvrdí, že metafora nejsou jen věcí jazyka, ale věcí „myšlení“. Jaynes vlastně tvrdí přesný opak a upřednostňuje primární kognitivní roli jazyka. To není nic jiného, než tradiční spor o primát jazyka, či myšlení. Tato záhada není dodnes rozřešena.

8.2 Původ jazyka dle Jaynese

Jaynes rozebírá několik fází vývoje jazyka. Podle něj jazyk začíná skrze „intentional calls“, jejichž účelem je měnit chování recipientů. „Prvními opravdovými elementy řeči byly konečné zvuky (základní nejjednodušší spojení fonémů) „intencionálních volání“ odlišující se na základě intenzity.“⁴²

Pozůstatkem z této vývojové fáze by mohl být fenomén „mateřských projevů“ jež je příkladem pudové složky řeči. Kojenec nepřebírá význam matčiny řeči skrz obsah slov, „ale instinktivně využívá schopnost určitým způsobem reagovat na jistě typy zvuku. Proto má každý typ projevu (útěcha, zákaz, upozornění, pochvala atd.) zcela specifické tónové a prozodické vlastnosti (u pochvaly výška tónu výrazně stoupne a pak klesne, kdežto při utěšování je tón hluboký a hlas má tendenci se postupně ztišovat). Malé děti reagují na rozličné typy projevu odpovídajícím způsobem (zpozorní při upozornění, utiší se při útěše) a chovají se stejným způsobem (i když s některými výjimkami) bez ohledu na jazyk, v němž jsou tato slova pronášena.“⁴³

Další fází je objevení se hlasových přívlasků. „Diferenciace hlasových přívlasků (vocal modifiers) musela předcházet objevení podstatných jmen, která jimi byla potom modifikována, a ne naopak.“⁴⁴. To potvrzuje původní hlasový subjektivismus řečových základů. Přívlasky vyjadřují spíše relaci ke mně a můj dojem z té relace (je to pro mě „takové a makové“). Podstatná jména se tváří naopak objektivisticky. Venkovní realita objektů dává menší prostor pro individualizaci těchto vjemů (bizon bude vždycky hnědé, osrstěné zvíře s určitou výškou a tělesnou konstrukcí, je sice

41 Lakoff, G., Johnson, M., *Metafora, kterými žijeme*. Host, Brno 2002, s. 17-18.

42 Jaynes Julian, *The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind*, A Mariner Book, Boston - New York, 2000, s. 132

43 Fernald, A. (1992). *Meaningful melodies in mothers' speech to infants*.

44 Jaynes Julian, *The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind*, A Mariner Book, Boston - New York, 2000, s. 132

možné k němu přidat i lyričtější popis, nicméně „z bizona jahodu neuděláš“). Psychologicky to znamená, že paleolitičtí lidé podobně jako děti a opice žijí primárně ve svém solipsistním světě (věci jsou, jak je vidím já...).

Další fázi jazyka popisuje jako „age of commands“⁴⁵. Nazvěme ji fází příkazů. Jaynes uvádí jako adaptační tlak koordinaci při lovu. To ovšem rozporují poznatky o lovu dnešních tradice zachovávajících skupin (např. již zmiňovaní Inuité), kde je jazyk spíše rušivým prvkem a domluva probíhá pomocí vizuální signalizace. Myslím, že zde by se hodilo hledat potvrzení spíš v oblasti „domácí půdy“ při koordinování péče o zázemí. Všimněme si, do jaké míry používáme příkazového módu řeči, když někomu říkáme, jak nám má pomoci. To ovšem při lovu nemá svoje místo. Příkazový mód použijeme, pokud chceme spolupracovat na něčem, co vyžaduje více rukou, nebo například když vychováváme dítě. Všechny tyto interakce se vyskytují ve větší skupině při každodenních činnostech.

Poté nastává poslední epocha. Epocha podstatných jmen a přiřazování referentů (věcí, které jsou zvuky označovány). Julian Jaynes přichází s hypotézou o tom, že první podstatná jména označovala zvířata, což koreluje s archeologickými nálezy v jeskyních. Je ale možné, že se podstatná jména označující zvířata objevila mimoděk a samovolně, stejně jako když se dítě učí jazyku (což je mimochodem další fáze vývoje schopnosti řeči u dětí, která koresponduje s možným vývojem řeči v paleolitu), ve fázi pojmenovávání jiných, abstraktnějších reálií? Pro zvířata totiž měli paleolitičtí lidé už dost různých výrazů a prostředků, jak se o nich informovat. Zvířata tvořila součást jejich každodenního života a předávání si informací o nich tedy nejspíš nebylo žádnou novinkou. Možná, že si lidé potřebovali sdělit něco, pro co se jim nedostávalo možnosti vyjádřit explicitně mimojazykově. Jednalo by se tedy o potřebu vyjádřit nové věci, které přišly se změnou prostředí, nebo životního stylu (jiného sociálního stavu), a dost možná tedy abstraktnější záležitosti.

S plně vyvinutým jazykem se potkáme až u magdaleníenského člověka.⁴⁶

Osobně bych v tomto kontextu nesouhlasila se všemi tezemi J. Jaynese, je pravděpodobné, že za vznikem jazyka stojí řada jiných faktorů. Jazyk mohl vzniknout jako evoluční prvek - nástroj pro udržení větší skupiny hominidů pohromadě; z „nudy“ ve skupině, kde bylo potřeba trávit více času na relativně malém prostoru; z potřeby sdílet niterné procesy a mentální obrazy, jako důsledek nepříznivých vizuálních podmínek a jako přirozený důsledek změny „zadrátování“ mozku v důsledku změny životního stylu. Možná že se zvětšováním skupin a zároveň větší potřebou trávit více času na menším prostoru začaly vznikat i jiné druhy mezilidských vztahů a s tím přišla touha

45 Jaynes Julian, *The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind*, A Mariner Book, Boston - New York, 2000, s. 133

46 Magdalénien je poslední velká civilizace spadající do pozdní části paleolitu (17 -11 tisíc let př. K.), pojmenovaná podle lokality la Madeleine ve Francii.

po určitém soukromí (kdy se z lidí stávají víc lidé než zvířata? Snahu o soukromí najdeme i v Bibli u prvních lidí – zakrytí se listem, může být stvoření člověka přeneseně zasazeno do rámce vzniku jazyka a tím změny myšlení?). Přeci jen se daleko hůř „drbe“ soused pomocí skřeků a fyzických projevů než prostřednictvím jazyka. Nakonec by to mohl být opravdu evoluční prvek, protože zachování tajemství určitě některé naše předky ochránilo před úderem tupou zbraní do hlavy a zajistilo tak jejich další přežití a možnost předání genů dál.

9 Dějiny myšlení a dvojkomorovost – náčrt dějin myšlení z perspektivy postupného rozpadu dvojkomorovosti

Na rozvoji schopnosti introspektivního vhledu se může zásadně podepsat historická situace, což je klíčové tvrzení Juliana Jaynese. V dějinách, které se odehrávají už po rozpadu dvojkomorové mysli, můžeme schematicky postřehnout některé charakteristické rysy epoch, které přispívají, nebo naopak škodí, rozvoji introspektivní schopnosti. Například pokud okolní svět vzkvétá, roste a je nám v něm dobře, poskytuje tolik rozptýlení, že není potřeba se nijak výrazně zabývat svým vnitřním světem. Pokud naopak ve vnějším světě nepanují ideální podmínky, je potřeba hledat útěchu uvnitř.

Toto může být případ postupného úpadku antického světa v pozdním helénismu a počátkem středověku. Nebo třeba důvod, proč radikální konflikt mezi protestanty a katolíky v postupně se vzímající, již individualistické měšťanské společnosti renesance, může vyústit v radikální skepsi, kterou známe u Montaignea a především Descarta. Dalším historickým příkladem může být německý idealismus se svými složitými koncepcemi, které se v poslední instanci snaží pochopit jáství z hlediska jeho vlastní (strukturální i historické) sebe-konstrukce.

Co kdybychom se na dějiny myšlení a filosofie dívali optikou jaynesovského odbourávání dvojkomorovosti a silným kritériem pokroku myšlení by byl právě dosažený stupeň introspektivního vhledu? Předchozí věta je poměrně – a vlastně neoriginálně – hegelíánská, protože na dějiny myšlení nahlíží jako na proces rostoucího (sebe)vědomí (introspekce), což je velice podobný model jako Hegelova filosofie absolutního ducha. Jaynes ovšem dějiny filosofie jako takové nezkoumá. Chci zde jen naznačit možné zkoumání, které propojuje Hegela a Jaynese.⁴⁷

Pro upřesnění terminologie ohledně problému vědomí, je potřeba zmínit, že v této práci budu pro označení (sebe)vědomí používat různé termíny, podle toho, jak je k označení věci používali filozofové ve své éře. Pokud tedy zmiňuji duši, rozum, vědomí, (sebe)vědomí..., jedná se vždy o termíny ve smyslu mentální aktivity, schopnosti reagovat na podněty a operovat s nimi i na abstraktní úrovni, provádět tyto operace vědomě, anebo jinak: být si těchto procesů alespoň zčásti vědom.

V historii můžeme sledovat tři přístupy k existenci duše (vědomí) ve vztahu k tělu:

- Duše je na těle nezávislá, enkapsulovaná jednotka, má svůj princip života a tělo pouze obývá a oživuje.
- Duše používá mozek jako nástroj. Je sice nezávislá na těle v otázce vlastní existence, ale projevit se může pouze prostřednictvím mozku.

⁴⁷ Zde jsem (samostatně) rozvinula myšlenku, pocházející od Mgr. Víta Bartoše, Ph.D.

- Duše je produkcí mozkových funkcí.

9.1 Antika

Antický člověk se zdá být výrazně dvojkomorovým. V antické filozofii můžeme pozorovat u filozofů pohled na duši, který se z pohledu hypotézy Juliana Jaynese jeví jako čistě dvojkomorový.

Pojďme se podívat na to, jak antičtí filozofové chápali duši (vědomí) z hlediska toho, jak jejich intuitivní psychologie vyjadřuje nedostatek „sebe-pochopení“.

Starověcí filozofové ve svých dílech nevynikají zvláštními rozbory introspekce tak jako například autoři romantičtí. Vše, co se děje tehdejší literárním hrdinům, je často věcně popisováno jako souhra okolností, vnějších vlivů nebo náhod. Pokud se přeci jen chce někdo pít po tom, co hrdinu k činu dovedlo, končí většinou u argumentu, že mu myšlenku podsunul někdo jiný: bozi, múzy, démoni... Rozhodnutí pro čin, který logicky a jasně neplyne z daných okolností, se v antické literatuře vždy označí jako působení cizí síly. Rozhodnutí je popsáno jako vložené do hrdinovy mysli, bez možnosti jakéhokoliv vzdoru. Je možné, že k hrdinovi nepromlouvají bozi, ale jeho pravá hemisféra?

Ve spisu Faidón se Sokrates zabývá sebevraždou. Sám ale nerozvádí žádné niterné stavy které by jej od sebevraždy odrazovaly. Nezmiňuje žádné promyšlení přínosů v protikladu k popravě. Uvádí, že sám nemá žádnou svobodu ukončit svůj život, dokud mu bohové nesešlou svou vůli: „...že bozi nás mají na péči a my lidé že jsme bohům částí jejich majetku. Či tobě se tak nezdá? ... Nuže, řekl Sokrates, také ty, kdyby se usmrtil někdo z tvé čeledi, aniž bys byl projevil, že chceš jeho smrti, také ty by ses jistě na něj horšil, a kdybys měl nějaký trest, trestal bys ho. Ovšem. Tedy asi takto není bezdůvodné, že člověk nesmí sebe dříve usmrtiti, dokud mu bůh nepošle nějakou nutnost, jako je ta, která nyní doléhá na mne.“⁴⁸

Sokrates se považuje za boží majetek a jediným důvodem k sebevraždě by podle něj byla boží vůle. Pokud by v sobě našel odvahu jednat proti boží vůli, dostal by se do boží nemilosti. Čin vůbec nepromýšlí, nesvádí žádný vnitřní boj s přirozenou touhou žít. Dokonce ani neuvádí plusy a mínusy rozhodnutí, jako by vůbec nešlo o volbu. Pokorně přijímá svůj úkol a nikterak jej nerozporuje.

Často se i v dalších dílech odvolává na daimonion, něco, co můžeme označit jako vnitřní hlas. Daimonion k němu promlouvá, varuje ho, upozorňuje, vede. Není ale Sokratovou součástí. On sám jej vnímá jako něco, co přichází z vnějšku. Mluví snad k Sokratovi jeho pravá hemisféra, když

48 Platón; Faidón, Oikoymenh, Praha 2005, s. 23

se budeme držet klíčové Jaynesovi hypotézy? Daimonion se v různých úsecích jeví jako stoprocentní projev dvojkomorovosti „využívající tělo a mysl člověka, jako nástroje“⁴⁹, jindy by mohl být prvním přechodem od čisté dvojkomorovosti k modernější podobě mysli.

Srovnáme pro příklad Aristotelovy již systematické a objektivistické úvahy o struktuře duše. Aristoteles určitě nevyniká v introspektivní analýze, nicméně právě jeho objektivistický a naturalistický vhléd (jakoby z pozice 3. osoby) do povahy duševní činnosti naznačuje schopnost pohledu na sebe samého jakoby svrchu. To ještě sice není niterný introspektivní proces sebeanalýzy, ale je to dost možná jistý mezistupeň právě k plnohodnotné introspekci.

U Aristotela se duše skládá ze tří složek:

- Vegetativní (rationale vegetativa) – kterou disponují všechny živé organismy, včetně rostlin.
- Vnímavé (anima sensitiva) – tu mají navíc všechny organismy schopné pohybu a smyslových vjemů navíc, oproti rostlinám.
- Rozumné (anima rationale, nous) – přítomné pouze u člověka.

Člověk se od zvířat liší v přítomnosti nous. Tedy něčeho, co může zaujmout stanovisko k danosti, něčeho, co má přehled o časových liniích a dokáže myslet abstraktně. Nous je v tomto smyslu částí intelektu, kterou participujeme na kosmických intelekttech. Jde o schopnost přiřazovat věcem jejich významy a schopnost využít naše vnímání. Mohlo by se zdát, že v jedné generaci se tedy pohled na lidskou mysl mírně změní. Aristotelova anima rationale už dokáže alespoň v určitých momentech vnímat sama sebe, je to aktivní rozhodující složka lidské psyché. Pracuje aktivně se smyslovými daty a vyvozuje z nich komplexnější řešení. Samo přemítání o duši jako o něčem, co je vlastní pouze lidem a výrazně je odlišuje od jiných živočišných druhů, jeví známky introspektivního pohledu. Otázkou zůstává, kdy se otevřel přechod od plné dvojkomorovosti k částečné.

49 Dodds, E.R.; Řekové a iracionálně, Oikoymenh, Praha 2000, s. 187

9.2 Dvojkomorovost v Iliadě

Julian Jaynes si konceptu dvojkomorovosti všiml ve chvíli, kdy četl Iliadu. Sám kritizuje překlady, které nerespektují jinou mentální strukturu starověkých lidí. Je vůbec možné Iliadu přeložit správně, pokud byli tehdejší lidé dvojkomoroví a my nejsme?

„V Iliadě obecně není žádná vědomost (ve smyslu *consciousness*)... A zároveň zde obecně neexistuje ani žádný výraz pro vědomost, nebo mentální aktivitu v tomto smyslu. Slova, která v Iliadě později vznikla pro reprezentaci mentálních stavů měla odlišné významy.

Řekové používali slovo psyché, jež později přebralo význam duše nebo vědomé mysli, ale ve většině zdrojů bylo používáno jako životní substance, vázaná na krev, nebo dech, spojená s fyzickým tělem. Umírající válečník vykrvácel svou psyché na zem, nebo ji vydechl v posledním vzdechu.

Slovo thymos, které později převzalo význam emocionální stránky duše, je jednoduše nějaký pohyb, nutkání, podnět, doslova spojené s fyzickým pohybem. Pokud se člověk přestane hýbat, thymos opustí jeho tělo.“⁵⁰

„Pravděpodobně nejdůležitější slovo je nous, které je v pozdějším Řecku nejbližší svým významem vědomé mysli. Jeho překlad by v Iliadě mohl být ve smyslu vnímání, rozpoznání, nebo držení v patrnosti. Podle použití ve větě „Zeus holds Odysseus in his noos“. Dával na něj pozor.“⁵¹

„Zároveň zde nenajdeme ani žádný koncept svobodné vůle. Ani označení pro svobodnou vůli.“⁵²

Řekové ani nenazírají lidskou bytost holisticky. Striktně oddělují soma a psyché. Homér nikdy nerefereje o celém těle, ale pouze o částech. To vše podporuje domněnku, že introspekce nebyla v této době nikterak rozvinutá. „Neměli vědomou mysl v současném významu a zcela jistě neovládali introspekci.“⁵³

V jednání homérského člověka nenajdeme vnitřní pohnutky pocházející ze svobodné vůle. „Počátky jednání nespočívají ve vědomém plánu, rozumu či motivu; spočívají v jednání a verbálních projevech bohů.“⁵⁴

Pojďme se podívat na příklad textu. Agamemnon přebral Achilleovi milenkou, aby se odškodnil za ztrátu té svojí. Jeho obrana spočívala v tom, že nejednal ze své vůle, nýbrž na popud

50 Jaynes Julian, *The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind*, A Mariner Book, Boston - New York, 2000, s. 69

51 Tamtéž s. 70

52 Tamtéž s. 70

53 Tamtéž, s. 72

54 Tamtéž, s. 72

Dia, svého vlastního údělu (osudu) a Erinys (jinak také Fúrie, řecké bohyně pomsty a odplaty, která muže postrkovala k nehezkým činům). Přímou říká, že mu byla divoká áte vložena do úsudku (tedy jako hotová věc, kterou už mu není umožněno nijak posuzovat, nebo měnit, zkrátka, nemůže s ní nic udělat, než se jí podvolit). Nevyhnutelnost tohoto činu dokládá větou: „Svou vůli si božstvo prosadí vždycky.“⁵⁵

Pokud by jednal s vlastním úmyslem, nepřipustil by svou vinu tak snadno, jak ji připouští, a nebyl by ochoten zaplatit. Jinak řečeno, proč by vědomě vyvolal rozpor jen proto, aby jej hned na to urovnal na vlastní náklady. Jeho čin nebude posuzován nějak jinak, protože v řeckém pojetí spravedlnosti byl rozhodující skutek, nikoliv záměr. A jestliže nezná záměr, pak nezná ani svůj vnitřní, introspektivní svět.

Ještě zajímavější je, že i oběť popisuje čin naprosto stejně. „Mocná jsou, otče Die, atai, která ukládáš mužům.“ Sama přiznává, že Agamemnon v ní rozpoutal silný citový afekt. Přitom celá věc byla proti její vůli. Nepřisuzuje ho svým vlastním mentálním procesům, nebo citům k Agamemnonovi, ale vidí ho jako důsledek boží vůle. Sama je jenom nástrojem, skrze který jedná někdo jiný. A ba co víc, stejný pohled má i okradený Achilles.

I v jiných částech Iliady se zmiňuje, že bohové, jakýsi bůh, nebo Zeus na okamžik odňali, zničili, nebo omámili některé lidské bytosti rozum.⁵⁶

Funguje to ale i naopak – a to je možná ještě zajímavějším dokladem božského působení. To, že bohové dokáží rozum odebrat by mohlo být zaměněno za prostou omluvu rozumové nedostatečnosti, charakterových vad, nebo prostě jen špatného dne. Avšak boží schopnost přidání rozumu se racionálně vysvětluje daleko hůř. Tento um dokládá věta „...toho kdo hlupákem je, zas k rozvaze dokážou přivést.“⁵⁷ Myšleno tak, že homérský člověk není schopný vědomě provést všechny soudy, syntézy smyslových dat a další mentální operace a promyslet jejich důsledky. To se odehrává v pravé hemisféře, bez vědomé asistence homérského člověka, a pravá hemisféra potom předá hotový výsledek v podobě zvukové halucinace té levé. Homérský člověk ji přijme jako hotovou věc z jiného prostředí (božskou vůli), nevědom si toho, že je produktem jeho vlastní mysli. Jaynesův „... argument zdůrazňuje dvě věci, nedostatek slov pro mentální procesy a spuštění jednání (hrdiny) božským hlasem.“⁵⁸ Nejspíš proto, že jeho mozek není schopný obsáhnout takové množství vědomých operací najednou. Chybí průchod mezi dvěma odděleními myšlení.⁵⁹

55 Dodds, Eric Robertson. Řekové a iracionálně. Praha: Oikoyomenh, 2000, s 17

56 Tamtéž, s 17

57 Tamtéž, s 17

58 Jaynes Julian, The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind, A Mariner Book, Boston - New York, 2000, s. 78

59 Mithenova katedrála

Podle E.R. Dodds bychom se měli zaměřit na to, co je to áte, jakými silami disponuje a co je ta původní zkušenost ukrytá v původních formulích. Homérský člověk nemá žádnou ucelenou představu o tom, co my nazýváme duší, nebo personalitou.

„Na řadě míst u Homéra se setkáváme s tím, že nerozumné a neodůvodnitelné chování (aasasthai) připisuje působení áte i tehdy, schází-li přímý odkaz k zásahu nějakého boha. Přesto však áte u Homéra sama o sobě zosobněnou silou není.... Vždy, nebo téměř vždy je stavem mysli, dočasným zastřením či zmatením normálního vědomí.... Všechny případy (nealkoholické) áte u Homéra lze tedy třídit pod hlavičku toho, čemu navrhuji říkat zásah do psychiky.“⁶⁰

U Homéra není áte nějakým božím trestem, jak už je patrné z prvního příkladu. Problém je zde v tom, že neexistuje nic jako nešťastná náhoda. Všechno se děje z nějakého důvodu. A pokud nemůžeme introspekci najít racionální vysvětlení počinání, nebo rámec myšlení, do kterého by zapadaly činy, musel nám je někdo vnuknout. Snadno by se dala považovat promluva jedné hemisféry k druhé za hlas boží. Homér také nemá žádné slovo pro akt volby, nebo rozhodnutí. Z toho lze vyvodit závěr, že člověk si ještě není schopen uvědomit vlastní vůli. To mu ovšem nebrání v tom, aby si uvědomoval rozdíl mezi přímočarým, jednoduchým jednáním ega a jednáním, které má původ v jeho (ne)vědomí a které vyšlo ze složitějších kalkulací a mohlo by se homérskému člověku jevit jako nelogické. Jinak řečeno, homérský člověk by si nemusel být aktivně vědom všech souvislostí (právě kvůli „odděleným komůrkám, mezi kterými nemá vědomé průchody“) nicméně mohl by být schopen činit komplexní závěry a rozhodnutí na více nevědomé bázi, které by mu později byly prezentovány jeho pravou hemisférou v podobě „božího příkazu“.

Femios tvrdí, že mu bůh všechny písně vštěpil - „chce myslím říci, že je tvůrčím básníkem, jemuž slovní obraty prýští spontánně v hexametrech z neznámé hloubky, nad níž nemá kontrolu.“ Tak jako tyto tvůrčí projevy, oslnivé nápady, náhlé zapadnutí souvislostí, pošetilé myšlenky i vzpomínky (včetně ranních písní, které člověku hrají celý zbytek dne v hlavě) se zdají být všechny dílem „náhody“⁶¹ – vynořují se jakoby odnikud, zdánlivě bez hlubší souvislosti s aktuální situací. „Můžeme je pak pokládat za vlastní?“⁶² Pokud se mi ráno zničeho nic rozezní v hlavě melodie písně, kterou jsem neslyšela už několi let a nemohu na ni po celý zbytek dne, nebo i týdne zapomenout, snadno bych se dokázala sama přesvědčit, že je to také projev boží vůle. A že mi ji dohlavy nasadil nějaký pěkně zlomyslný bůh. Pravda je, že ani při sofistickovaném introspektivním vhledu sama netuším, odkud se vzala. Často nejsem schopná určit, jaký smyslový vjem ve mně vyvolal asociaci s touto konkrétní písní. A netýká se to pouze takových banalit. I ti nejtvořivější lidé

60 Dodds, Eric Robertson. Řekové a iracionálně. Praha: Oikoymenh, 2000, s 17

61 Božího úradku

62 Tamtéž, s .26

používají termíny jako „múzy“ „inspirace“ ... ve smyslu, že k nim jejich nápad „prostě přišel“. Ale odkud? Dnešní neuropsychologové by jistě měli přesvědčivé vysvětlení. Ale jak si můžeme být jisti, že to vnuknutí opravdu není vnější? V tomhle smyslu by byli umělci dnešními šamany. Médii pro komunikaci s duchovním světem.

Ještě jedna zajímavá myšlenka se pojí s formou psaného textu Iliady. A to sice, že Jaynes si uvědomuje, že metrická poezie má neurologicky zcela jiné zakotvení než běžná řeč (podobně jako zpěv). Melodie přednášení básní vede mozek jinak a působí na pravou hemisféru. Jaynes tím naznačuje hypotézu o tom, že melodie přednášení je „spontánnější a automatictější“ než řeč. „Funkcí metra v poezii je řídit elektrickou aktivitu mozku a hlavně pomoci zrelaxovat emoční potlačení jak přednášejícího, tak posluchače.“⁶³

Melodická poezie působí na mozek právě na stejné úrovni jako hudba. Lépe kanalizuje emoce. V dvojkomorové fázi bychom je nejspíše tak striktně neoddělovali. Spíše jako bychom byli hybridně pojeni zpěvem a řečí dohromady.

9.3 Středověk

Zlatý věk antiky končí poměrně tragicky pádem Říma a stále častějšími vpády cizinců na evropské území. Nastal věk středověku, tisíc let, kdy okolní svět nenabízel mnoho radosti a neprosperoval. Během středověku se Evropa zmítala pod nájezdy barbarů a vikingů. Válčilo se i „vnitro-kontinentálně“ o různá území, nebo kvůli náboženství. Na zbytcích Západořímské říše vyvstává společnost s duchovními kořeny v křesťanství. Později probíhaly křížové výpravy. Obyvatelstvo sužovaly morové rány a hladomory. V takovém světě bylo nejlogičtější krokem se izolovat a obrátit pozornost do svého nitra. Vznikaly kláštery, které byly pro tyto účely naprosto ideálně vybavené.

Není proto překvapením, že dobrý vzorek fungování středověké mysli je reprezentován „klášterní životní formou“, která skrze modlitbu, tichou osobní rozmluvu s bohem, opakováním si a předčítáním (šeptání si vlastním hlasem) textů autorit rozvíjí introspektivní procesy.

Neměli bychom se domnívat, že evoluce introspektivního vhledu vyžaduje nějaké ohromné neurologické změny. Ke změně fungování naší mysli, nemusí být zapotřebí velká změna struktury mozku.

Jako dobrý příklad rostoucí schopnosti introspektivního vhledu může sloužit svatý Augustin. Svatý Augustin se obrací do svého nitra a nachází vědomí sebe sama skrze Boha. „Poznávám sebe

63 Jaynes Julian, The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind, A Mariner Book, Boston - New York, 2000, s. 73

jen ve světle pravdy toho, skrze něhož jsem už poznán.“⁶⁴ Augustin přináší myšlenkový postup se kterým se později potkáme u Descarta, tedy že skrze pochybnosti o vnějším světě je si vědom sám sebe. V jeho díle se objevují niterné krize a zápasy. „Augustin vložil do tradiční struktury křesťansko-teologické látky složitost a dynamiku lidského nitra.“⁶⁵ Tedy naprosto novou věc z pohledu mysli. „Hledat boha je možné pouze tak, že člověk jde do hlubin vlastního nitra a snaží se rozumět sobě samému, svým vnitřním tužbám a zvrátům, snaží se být vnitřně autoidentickým.“⁶⁶

Zde je vidět obrovský pokrok oproti starověkým myslitelům, u nichž se nám nedaří najít téměř žádné vnitřní pochody. Augustin musí vynaložit velkou práci na poznání sebe sama, chce-li poznat Boha. Svatý Augustin nařiká nad činy svého mládí. Reflektuje příčiny a důsledky. Popisuje svoje vnitřní stavy až s určitou extatickou radostí. Je jimi fascinován, objevuje se, zkoumá svou duši, zároveň je ale plně koncentrován. Skoro vůbec nezmiňuje vnější svět. Je zabrán pouze do toho, co prožívá.⁶⁷

„Augustinova teologie se tak mění z nauky v introspekci, z doktríny v líčení, z pseudovědeckých popisů v reálný zážitek, z učebnicových výkladů v jakýsi vnitřní dialog rozštěpené mysli.“⁶⁸

Vede dialogy sám se sebou. Jeho hovory duše s bohem jsou vlastně dialogy vlastní znesvářené mysli. „...někdo poprvé literárně zachytil tyto stránky polarity „vnitřního člověka“.“⁶⁹

U Augustina tedy můžeme pozorovat první překonání dvojkomorovosti. Hlasy už nepřicházejí zvenčí, ale z nitra člověka samotného. Augustinův dualistický přístup předpokládá duši, která aktivně v těle tvoří, koná, organizuje. Proces introspekce je základní krok ke zboření dvojkomorovosti.

9.4 Novověk

Posuňme se o kousek dál. Renesance je označována jako znovuzrození umění a vzdělanosti. Navazuje na ideály antiky, vše je ve světle nové vědy, pokroku a rozumu. Vzdělání už není privilegiem jen uzavřených skupin a nejbohatších vrstev. Vnější svět vzkvétal, největší mistři našich dějin tvoří umělecká díla, která působí na všechny smysly a podněcují rozličné emocionální stavy. Vědomí je zjitřeno všemi předchozími staletími utrpení a neprosperity a prahne po pozitivních zážitcích. Do středu zájmu se dostává člověk. V oblasti umění je snaha zachytit různé perspektivy a pohyb. V dílech malířských mistrů můžeme pozorovat tváře prozrazující rozličné emoce a vnitřní

64 Machovec, Milan, Svatý Augustin, Akropolis, Praha 2011, s. 69

65 Tamtéž, s. 69

66 Tamtéž, s. 69

67 Tamtéž, s. 70

68 Tamtéž, s. 74

69 Tamtéž, s. 74

pochody. V umění vládne snaha zachytit vše co nejreálněji. Realismus přírody i člověka s jeho složitou tváří mohl povzbudit psychologický ponor. Zároveň kromě hmotných artefaktů v Itálii vzniká směr humanitního učení, jehož hlavním předmětem studia je člověk. Jak by se měl správně projevat ctnostný občan? Jaká péče o duši člověka je potřeba?

Nicméně se ale Evropa pořád ještě potýká s finanční nestabilitou výrazně ovlivněnou podnikáním zámořských plaveb a vedením válek. Všechny tyto vlivy součinně posilují individualismus a tím zároveň posilují tendence k introspekci. Umělecká díla, ať už hudební, nebo vizuální, podněcují rozličné duševní stavy a jejich vědomou individuální reflexi. Působí na mysl a ovlivňují ji. Nelze si toho nevšimnout.

Ale zcela nejzásadnější z hlediska jaynesovského tématu je „velký třesk subjektivity“ přicházející s klasiky novověké filosofie. Novověcí racionalisté se postaví proti britským empiristům a svedou intelektuální boj o to, jak funguje a co znamená lidská mysl.

Z hlediska našeho tématu je novověký obrat k subjektu tak zásadní, že se u něj zastavíme trochu déle a věnujeme pozornost dvěma velikánům novověkého myšlení: Descartovi a Humovi. Oba totiž ztělesňují ctnost vysoce vyvinuté introspekce a jsou tedy vynikajícím příkladem postupu v bourání dvojkomorovosti. Zároveň se jedná o myslitele velice kontrastní, takže na jejich odlišnostech je vidět jisté pole možností jak introspekci rozvíjet.

Vědecká revoluce v sedmnáctém století vynáší na světlo osobnosti jako je René Descartes, Thomas Hobbes, John Locke, Blaise Pascal, Benedict Spinoza nebo Gottfried W. Leibniz s Newtonem. Generální metodou v karteziánském stylu se stane prohledávání vlastní mysli – což je jen jiný výraz pro introspekci – s cílem dojít k nezpochybnitelným pravdám garantovaným zkoumavou pozicí první osoby. A tato metoda udělá dlouhou kariéru až po filosofii 20. století s takovými prominentními filosofy, jako byl zakladatel fenomenologie Edmund Husserl.

9.5 Případ Descartes

René Descartes pohlíží na vědomí optikou tradičního racionalismu. Tvrdí, že mimo smyslové poznání se nám dostává i něčeho, co má základ v Platónských idejích. Jáství má podle něj substanční podstatu – karteziánské ego – tedy v přeneseném slova smyslu: vědomí je nehmotné a nějak ovládá mozek. Vědomí používá mozek jako nástroj. Vnímá vědomí jako samostatnou jednotku. Vystupuje z dvojkomorovosti. *Cogito – já* musí být substancionální. Operace *myslím, tedy jsem*, mne utvrdí, že jsem při vědomí a v jistotě, že myslím. Vědomí pořádá idee, je předzkušenostní; a pokud existují věčné pravdy, tak je nemůžeme objevit empiricky, nýbrž musí být

vrozené. Co ale garantuje to, že tyto exkluzivní znalosti jsou opravdu pravdivé? Odpovědi racionalistů je intuice a důvěra v intuitivní dedukci.

V tomto období přichází velká změna v tom, jak vlastní mentální prostor vnímáme. Descartes se ve své druhé Meditaci o první filosofii snaží zjistit, co vlastně je duše. „Ale co je ta duše, jsem si buď nevěšimal, nebo jsem si představoval něco nepatrného, jako vánek, oheň, či éter...“⁷⁰ Jasně odděluje vědomí od těla a zkoumá jej. Připodobňuje ji k věcem aktivním, činným, vyvíjejícím se v čase. Nejenom že duši definuje, ale doopravdy se jí snaží i poznat. Klade si otázky typu „kdo jsem ten já, kterého znám“. „A co tedy jsem? Věc myslící. Co to je? Inu, věc pochybující, chápající, tvrdící, popírající, chtějící, nechťející, jakož i představující si a smyslově vnímající.“⁷¹

Na rozdíl od antického člověka se ponoří do vlastní mysli, aby v ní odhalil absolutní jistoty a v tomto intelektuálně náročném procesu, jako vedlejší efekt, objeví novou terra incognita subjektivního sebe-poznávání. Jestliže středověký mnich kultivuje svoji introspektivní schopnost rozjímáním a vnitřní rozmluvou s bohem či textem, pak Descartes kultivuje introspekci systematickým pochybováním o všem, co mu mysl nabízí. Při tom objeví nový duševní prostor, který má zcela specifickou vlastnost. Tou vlastností je zvláštní schopnost vědomých mentálních stavů (Edelmanovo vědomí druhého řádu) referovat (sebe-oznamovat) sami k sobě, což je právě zdrojem oné hledané absolutní jistoty.

Nemůžeme se tedy dle Descarta mýlit v identifikaci vlastních vědomých mentálních stavů, zatímco všechno ostatní – především smyslově vnímané – může být mylné. Descartes ze slavných úvah o ego cogito pak dovodil jistý nepřirozený závěr, který vidí podstatu duševních procesů právě v tom, že jsou všechny – dle Descarta – založeny právě na sebe-evidenci, na sebe-oznamovací „smyčce“ „vím, že si myslím, že vnímám, že cítím...“. Podle Descarta ono uvozovací „vím, že“ (pozoruji květinu) je podstatou mentální činnosti člověka, zatímco, to (faktický obsah myšlenky či mentálního procesu – že „pozoruji květinu“ například), o čem vím, že to vnímám, cítím, či si to myslím, je až druhotným obsahem, který může být zcela mylný. Možnost mylnosti faktického vědomého (či intencionálního) obsahu Descarta přesvědčila, že je to něco až druhotného, zatímco ona schopnost doprovázet každý vědomý obsah oním formálním „vím, že ...“ je neomylná, a tak musí být esencí (podstatou) lidské mysli.

To je, zdá se, podstatou Descartova přístupu k analýze mentálních postupů, když se blíže zaměříme na činnost naší duše. Descartes se touto úvahou dopustil několika omylů, které budou korigovány zejména empiristy a obzvlášť Davidem Humem. Pro naše účely je ale podstatné,

70 Descartes, René, *Meditace o první filosofii*, Praha 2015, Oikoymenh, s. 28

71 Tamtéž, s. 30

že Descartes zjevně introspektivní sebe-analýzu rozvinul do nevídané šířky a započal tím novověký obrat k subjektivitě.

V jaynesovském kontextu to dokazuje určité překonání dvojkomorovosti. Mimochodem sám název „meditace“ značí usilovnou introspektivní práci. A tento přístup se nadále stane vzorem pro to, jak uvažujeme o vlastních mentálních operacích a jak novověcí filosofové napříště budou nakládat s problémem analýzy poznávacího procesu.

Ve stejných rámcích poznávání se pohybuje i Husserl, který je intelektuálně Descartovým soupeřem, pouze o čtvrt tisíciletí později. Zakládá disciplínu nesoucí název fenomenologie. Husserlovské vědomí disponuje intuitivně názornými, samodanými skutečnostmi. Základním kamenem jeho filosofie je intencionalita – můžeme si ji vyložit jako „mít vědomí o něčem“.

Husserl správně pochopil, že intencionální obsah (vědomé pozorování květiny, když se vrátíme k našemu předchozímu příkladu) je to, co je skutečně důležité na mentálním procesu a v tomto ohledu intencionalita, jakožto klíčový pojem fenomenologie, znamená překonání Descartovy formální úvahy. Opět bychom mohli v jaynesovských obrysech uvažovat o tom, že Husserl vládne vyšší introspektivní schopností než Descartes. Husserl si prostě uvědomil, že ono „vím že ...“, by bez intencionálního obsahu (pozorování květiny) nedávalo vůbec dobrý smysl. V tento moment vidíme, že introspektivní analýza musela zajít ve zkoumání vztahu významových i gramatických struktur ve spojení propozičního typu „vím, že pozoruji květinu“ o něco dále, než se podařilo Descartovi.

Obecně zkoumání vědomí samo o sobě ukazuje na intenzivní introspektivní práci. V tomto období novověkého obratu k subjektu přichází masivní překonávání dvojkomorovosti – alespoň podle Jaynesova přístupu (pokud jej mohu aplikovat i na tyto případy).

9.6 Případ Hume

Přibližně století po Descartovi se objeví radikální empiristický myslitel, který završí vývoj britské empirické filosofie. David Hume je přímým a nekompromisním oponentem René Descarta. A nejde tu pouze o učebnicová schémata rozdílu mezi racionalismem a empirismem. To, co se budu snažit naznačovat, spíše ukazuje na zcela principiální rozdílnost v přístupu rozumu ke zkoumání sebe samého. Jakoby introspekce mohla postupovat minimálně dvěma zcela odlišnými – skutečně opačnými – cestami.

Descartes ještě tvrdí: „...v sobě nacházím ...třeba schopnosti představování si a smyslového vnímání, bez nichž mohu chápat jasně a rozlišeně sebe celého, ale nemohu naopak chápat je beze mne, to jest bez chápající substance, v níž tkví: ...“⁷²

Hume toto celé popře a jeho popření je dle mého soudu výrazem ještě vyvinutější introspektivní schopnosti, než kterou disponoval Descartes.

Descartes tedy tvrdí, že může chápat „sebe celého“, aniž by bral v úvahu smyslové vnímání a představování. Ovšem podle Huma to tak vůbec nemůže být, protože: „Každý musí uznat, že je značný rozdíl mezi přímým vjemem, když někdo cítí nepříjemnost přílišného horka nebo lahodnost mírného tepla, nebo když si později v paměti vybavuje tento zážitek nebo si ho předem v obrazotvornosti představuje. ...Neživější představa se nevyrovná nejnepřesnějšimu zážitku.“⁷³

Když k řečenému přidáte ještě základní epistemickou Humovu tezi o tom, že neexistuje žádná idea, která by nebyla fixována na perceptuální dojem (vjem), dostanete tezi, která říká, že evidentní jsou pouze dojmy (vjemy), a tak chápat „sebe celého“, jak říká Descartes, bez těchto vjemů, je pro Huma naprosto nepochopitelné, či dokonce mylné.

A podobně nejslavnější Humův argument proti koncepci nutného spojení (substance, kauzalita, jáství či osobní identita): Descartes si myslí, že vjemy nelze chápat bez podkladové chápající substance (ego cogito), které je integruje. Jenže to je jen logická úvaha. Hume jako dobrý psychologický pozorovatel vidí, že mentální život není nic jiného než série dojmů, které jsou občas reflektovány. Tato samotná seriálnost dojmů ale nevyžaduje žádné jednotící ego, ke kterému ani nemáme žádný dojem (a tak je idea ega nesmyslná).

Daniel Dennett cituje svého studenta, který mu při zkoušce řekl, že „Hume chtěl, aby ideje myslely samy.“⁷⁴ To znamená, že ideje nejsou myšleny karteziánským „egem“, ale samy se seriálně samo-uspořádávají. Ego neexistuje, je to metafyzická fikce.⁷⁵

Pointa celé této úvahy z jaynesovské perspektivy spočívá v tom, že Hume musel umět svoji mysl zaměřit velmi důsledně na prožívanou přítomnost, aby si mohl dovolit tvrdit o dojmech a jejich spojení, či o jejich vztahu k idejím to, co tvrdí. Ještě jinak řečeno, Hume se hluboce soustředil na prožívané „ted“, které je neurologicky daleko obtížněji introspekci přístupné, než ideje, ony otisky dojmů, o kterých právě Hume mluví jako o derivátech z těchto dojmů (vjemů).

72 Descartes, René, *Meditace o první filosofii*, Praha 2015, Oikoymenth, s. 71.

73 Hume, David, *Zkoumání lidského rozumu*, Svoboda Praha 1972, s. 43.

74 Daniel Dennett, *Druhy myslí*, Academia, Praha 2004, s. 84.

75 Tato podkapitola byla (samostatně) zpracována podle námětu od Mgr. Víta Bartoše, Ph. D.

Není těžké introspektivně zkoumat ideje, myšlenky, představy, tj. odvozené obsahy lidské mysli. Je ale těžké zkoumat bezprostřední prožitky, které vyžadují intenzivnější zaměření lidské mysli. Proto humovský přístup považuji za introspektivně pokročilejší ve srovnání s Descartem.

Dvojkomorovost musí být velmi narušena, pokud jsme schopni se reflektovaně vztahovat dokonce k bezprostřednímu prožívání. Novověcí klasici tak nastavili nové standardy pro vyspělý mentální život a nezdá se, že bychom se od té doby posunuli někam dál.

Důležité ale je, že jsou to komplexní historické okolnosti, které generují novou mentální kapacitu (hlubší introspekci, řekněme). Nepotřebujeme mluvit o nějakých záhadných genetických či environmentálních změnách pro to, abychom vysvětlili evoluci introspekce. Mozek je plastický a tak robustní civilizační změny přinášejí i nové schopnosti uvnitř našich mozků. Můžeme jen spekulovat, o tom, co ještě v kulturních dějinách můžeme očekávat, a jaký to může mít vliv na naše sebe-porozumění.

V každém případě bychom si ale měli přát, aby sebe-porozumění rovněž kultivovalo intersubjektívni porozumění. Začali jsme jako jaynesovské automaty poslouchající autonomní hlasy z pravé hemisféry a jednoho dne snad skončíme jako opravdové kantovské bytosti řídicí se vlastním autonomním a introspektivou kultivovaným rozumem.

10 Závěr

V této bakalářské práci jsem se zabývala hypotézou dvoukomorové mysli Juliana Jaynese. Představila jsem autora a jeho hlavní myšlenku z knihy „The Origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind.“ a konfrontovala jsem jeho hypotézu s neurobiologickými poznatky o fungování mozku. Jako jeden z hlavních přínosů této teorie vidím to, že je možným vysvětlením pro hlasové halucinace a s tím spojený výzkum schizofrenních poruch.

V kapitole s názvem „paleopsychologie“ popisují, jaké metody můžeme použít ke zkoumání mysli našich předků. Ačkoliv tato vědní disciplína zatím nemá žádný oficiální a lichotivý název, připadá mi velice atraktivní a ráda bych se jí věnovala více i do budoucna. Za tímto účelem lze sáhnout i po populárnější literatuře. Tématu lidské mysli v paleolitu se věnuje kniha Williama Goldinga s názvem „Dědicové“. Nebo série (populárních) knih „Děti Země“ od Jean Marie Auel, kde je dvojkomorovost popsána u šamana, na příkladu totemismu a různých obřadů.

Lidské vědomí je obrovský fenomén, kterým se zabývá nespočet vědních odvětví. V práci jsem nastínila některé jeho hlavní rysy a vlastnosti. Pokusila jsem se je ilustrovat na krátkém příběhu, úseku z úplně všedního dne, který nebyl nijak výjimečný svými událostmi, přesto se mi v něm podařilo zachytit několik procesů a vlastností vědomí. V práci jsem se držela kategorizace vědomí podle Geralda M. Edelmana.

Zároveň jsem se pokusila nastínit, jakou roli při vývoji vědomí hraje jazyk a metafory. Otázka, zda bychom byli bez jazyka stejně vědomí, jako dnes, ovšem zůstává i nadále nezodpovězena. Primát jazyka před vědomím je typickým problémem „slepice-vejce“.

Zdá se, že na rozvoji schopnosti introspekce nebylo potřeba výrazných změn v mozkové struktuře, jednalo se spíše o velmi drobné úpravy. Zdá se, že pokud bychom scanovali mozek homérského člověka a současného člověka při stejné činnosti, nebyly by všechny zapojené oblasti a dráhy stejné, i když se mozek fyziologicky nijak výrazně nezměnil. Ke změnám možností fungování a vytvořením „nových průchodů“ (použijeme-li terminologii Stevena Mithena), přispěla dozajista i historická situace a množství stimulů z vnějšího světa.

Jako zajímavá otázka k dalšímu výzkumu se nabízí to, zda se neodehrává nějaká změna „zadrátování“ mozku právě v naší době, když dnešní svět přináší historicky zatím nejvíce podnětů a to ve velice rychlém sledu.

Já bych se ovšem nadále chtěla věnovat četbě starých mýtů a eposů a pozorovat v nich znaky dvojkomorovosti. Tato práce mne velice obohatila z hlediska přístupu k literárním hrdinům a zkoumání míry jejich introspektivních pochodů.

Téma dvojkomorovosti je natolik obsáhlé, že je v této práci rozebráno hodně obecně. Pokud bych na ni měla v budoucnu odborně navázat, věnovala bych se ráda projevům introspekce v paleolitickém umění, nejlépe přímo na konkrétních případech.

Seznam použitých zdrojů

BERWICK, R. G. & N. CHOMSKY. The Biolinguistic Program: The Current State of its Development. In di Sciullo, A. M. & C. Boeckx (eds.), The Biolinguistic Enterprise. New Perspectives on the Evolution and Nature of Human Language Faculty, 2011,

[online] <https://www.czechency.org/slovník/BIOLINGVISTIKA>

[online] <https://www.julianjaynes.com>

[online]

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/04/Human_brain_longitudinal_fissure.png

BLACK, Jeremy. Historie světa: od pravěku po 21. století. Přeložil Jan ŠINDELKA. Praha: Euromedia Group, 2020. Universum (Euromedia Group). ISBN 9788024270425.

DENNETT, Daniel Clement. Druhy myslí: *k pochopení vědomí*. Praha: Academia, 2004. Mistři vědy. ISBN 80-200-1177-3.

DESCARTES, René. Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii. 3. vyd. Přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Tomáš MARVAN. Praha: OIKOYMENH, 2015. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-202-8.

DODDS, Eric Robertson. Řekové a iracionálně. Praha: Oikoymenh, 2000. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 80-7298-011-4.

Fernald, A. (1992). Meaningful melodies in mothers' speech to infants. In H. Papoušek, U. Jürgens, & M. Papoušek (Eds.), Nonverbal vocal communication: Comparative and developmental approaches (pp. 262–282). Cambridge University Press; Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.

HUME, David. Zkoumání lidského rozumu. Praha: Svoboda, 1972.

HUME, David. Zkoumání lidského rozumu. Praha: Svoboda, 1972.

HUMPHREY, Nicholas. Prach duše, aneb, Kouzlo našeho vědomí. Praha: Dybbuk, 2012. ISBN 9788074380723.

INGRAM, Jay. Divadlo mysli: pohled za oponu vědomí. Praha: Dybbuk, 2010. ISBN 9788074380280.

JAYNES Julian, The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind, A Mariner Book, Boston - New York, 2000. ISBN 0-618-05707-2.

KOSTA, P. & D. KRIVOCHEN. Interfaces, Impaired Merge, and the Theory of the Frustrated Mind. In Czech and Slovak Linguistic Review 1, 2014, 32–75.

LEWIS-WILLIAMS, J. David. Mysl v jeskyni: vědomí a původ umění. Praha: Academia, 2007. Galileo. ISBN 978-80-200-1518-1.

MACHOVEC, Milan. Svatý Augustin. 2., opr. a dopl. vyd., (V nakl. Akropolis 1.). Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-38-7.

PLATÓN. Faidón. 6., opr. vyd. Přeložil František NOVOTNÝ. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-158-7.